

II. Abdülhamid Döneminde Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Talimatnâmesi Işığında Mekteb-i Bahriye’de Eğitim ve Öğretim

Education and Training at the Mekteb-i Bahriye (Naval Academy) During the Reign of Abdülhamid II in Light of the Naval Military Schools Regulations

Muhammet Sebahattin KURTARAN*

*Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

ORCID: M.S.K. 0009-0001-0035-1682

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Muhammet Sebahattin Kurtaran,
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye

E-posta/E-mail:

muhammetskurtaran@gmail.com

Başvuru/Submitted: 22.07.2024

Revizyon talebi/Revision requested:
13.09.2024

Son revizyon/Last revision received:
27.09.2024

Kabul/Accepted: 27.09.2024

Atıf/Citation: Kurtaran, Muhammet Sebahattin. "Education and Training at the Mekteb-i Bahriye (Naval Academy) During the Reign of Abdülhamid II in Light of the Naval Military Schools Regulations." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 46 (2024): 73-107.
<https://doi.org/10.26650/YTA2024-1520476>

ÖZ

Mekteb-i Bahriye, Osmanlı Devleti’nde askerî denizcilik eğitiminin modernleşmesinde ve okul düzeni almasında öncü bir rol oynamıştır. 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde, mektep kuruluşundan bu döneme kadar 100 yılı aşkın bir denizcilik eğitimi tecrübesine sahip olmuştur. Mektebin müfredatının, dünyada denizcilik alanında yaşanan teknik gelişmelere uygun olarak hazırlanmasına gayret edilmiş ve bahriye sahasındaki ilerlemelerin takip edilmesine önem verilmiştir. Bu düzende, mektepte yetişmiş olan nitelikli insan gücü başta donanma olmak üzere devletin çeşitli kademelerinde görev yapmıştır. Bu makale ile II. Abdülhamid döneminde, Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Talimatnâmesi çerçevesinde, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçerken Mekteb-i Bahriye’nin eğitim-öğretim düzeni ile idari işleyişi ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra döneme ait arşiv belgeleri ışığında talimatnâmede yer verilen kuralların ne seviyede uygulamaya aktarıldığı incelenmiştir. Ayrıca mektepte görev yapan muallimlerin profilleri, talebelerin geldikleri okullar, Osmanlı coğrafyasında yaşadıkları mahaller, baba meslekleri talimatnâmenin uygulandığı dönem göz önünde bulundurularak, devrin belgelerindeki bilgiler ışığında tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mekteb-i Bahriye (Bahriye Mektebi), Askerî Denizcilik Eğitimi, II. Abdülhamid, Osmanlı Bahriyesi, Osmanlı Donanması

ABSTRACT

Mekteb-i Bahriye (The Naval Academy) played a pivotal role in the modernization of military maritime education and school organization within the Ottoman Empire. By the late 19th century, the institution had accumulated over a century of experience in maritime education since its establishment. This article

examines the educational system and administrative operations of Mekteb-i Bahriye during the reign of Abdülhamid II, spanning the transition from the 19th to the 20th century, within the framework of the Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye (Naval Military Schools) Regulation. The study also evaluates the extent to which the rules outlined in these regulations were implemented, based on archival documents from the period. Additionally, the article seeks to analyze the profiles of the teaching staff, the educational backgrounds of the students, their geographic origins within the Ottoman Empire, and the professions of their fathers, drawing on data from contemporary documents to contextualize the era in which the regulations were applied..

Keywords: Mekteb-i Bahriye (Naval Academy), Military Maritime Training, Abdülhamid II, Ottoman Maritime, Ottoman Navy

Extended Abstract

Mekteb-i Bahriye (The Naval Academy) played a vital role in aligning the military maritime education of the Ottoman Empire with a structured school discipline framework. It was instrumental in training the qualified personnel required for the state's navy and maritime administration. Students who were educated at the Mekteb-i Bahriye became qualified naval officers and served at various levels of the state, primarily within the navy. This article examines the activities of the Mekteb-i Bahriye during the reign of Abdulhamid II, focusing on the Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye (Naval Military Schools) Regulation. By the early 1900s, the academy had accumulated over a century of experience in military maritime education, which provided the basis for analyzing its internal operational structure. In addition to exploring the theoretical framework of the academy's administration, this study aims to reveal the extent to which the regulation was implemented in practice using archival documents from the period.

In addition to serving as educational institutions, schools are integral parts of society, consisting of individuals whose backgrounds reflect the socio-cultural dynamics of their time. Documents such as student petitions submitted during school applications, grade slips, and notebooks containing information about the school provide valuable information about various aspects of Ottoman society. These records help clarify which regions of the Ottoman Empire the students came from, which schools they previously attended, and the professions of their fathers, thus shedding light on the broader social context of the period. Within the framework of the article, the human resources of the Mekteb-i Bahriye were evaluated under the guidance of archival records.

The primary sources for this article are archival materials found in the Presidential Ottoman Archives. These include documents related to the Mekteb-i Bahriye (The

Naval Academy) transferred from the Naval History Archive to the Ottoman Archives. These are complemented by naval annals, period documents, memoirs, and previously written theses and articles on the subject.

This article examines the status of the Mekteb-i Bahriye during the reign of Abdülhamid II, from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century, within the framework of the Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye (Naval Military Schools) Regulation and archive documents of the period. The following questions are addressed within the boundaries of this review:

- How did the Mekteb-i Bahriye function at the beginning of the 20th century?
- What were the practical applications of the instructions in the Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Regulation?
- Which courses were included in the academy's curriculum?
- What were the profiles of the teachers teaching at the Mekteb-i Bahriye and what were the expectations from them?
- From which schools did the accepted students graduate?
- Which regions of the Ottoman Empire did the students represent?
- What were the professions of the students' fathers? Were applications to the Mekteb-i Bahriye limited to the children of naval personnel, or did they also include children of individuals from other professions?

The findings demonstrate that the implementation of the Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Regulation during Abdülhamid II's reign is well-documented through archival materials. The courses offered at the academy reflected advancements in maritime technology of the period. A significant proportion of the instructors were graduates of the Mekteb-i Bahriye, and they were expected not only to teach but also to produce scholarly works on maritime education and translate relevant foreign texts. The students admitted to the academy came from Istanbul and its surrounding regions, as well as various parts of the Ottoman Empire. Analysis of available records indicates that applicants came from diverse professional backgrounds, as reflected in the occupations of their fathers. Overall, the Mekteb-i Bahriye provided its graduates, educated within the Ottoman educational system, with opportunities to pursue careers in the navy and serve at different levels of the state apparatus.

Giriş

Osmanlılar kuruluş yılları itibariyle bir kara devleti özelliği gösterse de yüzyıllar içerisinde hâkim oldukları topraklar onları karalar ile sınırlandırılmayacak bir konuma kavuşturmuştur. Özellikle Anadolu’da fetihlerin ilerlemesi ve sahillere ulaşılmasıyla birlikte karada güçlü kalmanın en önemli koşullarının başında denizlerdeki hâkimiyetin geldiği görülmüştü. Bu durum hedefleri büyük olan bir devlet için göz ardı edilemez bir gerekliliktir. Zira tarihte adından söz ettiren devletler arasında denizlerde hâkimiyet kurmuş olanların öne çıkması, bunu açıklıkla göstermektedir. Osmanlılar da güçleri ölçüsünde denizlerde söz sahibi oldular.

Denizcilik, karadan farklı olarak kendine ait koşulları ve kültürü olan bir sektördür. Bilgi eksikliği ve tecrübesizlik denizciliğin kabul edebileceği bir durum değildir. Bu nedenle çağın deniz teknolojisinin ve güncel gelişmelerinin içerisinde yer almak, insan gücünü nitelikli bir şekilde yetiştirmek ve doğru organizasyonu sağlamak bu sektörde vazgeçilmez bir husustur. Dolayısıyla bir devlet dönemin deniz teknolojisine uygun gemilere sahip olabilir. Ancak onları etkin bir şekilde kullanabilecek, gerektiğinde inşasını ve tamirini sağlayabilecek insan gücünün olması, devletin denizlerdeki organizasyonu için nitelikli gemileri deniz gücü içerisinde barındırmak kadar mühimdir. Elde olan insan potansiyelinin doğru olarak kullanılmasında eğitim en hayati noktada yer almaktadır. Eğitimin doğru planlanması ve uygulanması devletin insan gücü zenginliğinin etkin kullanılmasını sağlamaktadır.

Yukarıdaki genel değerlendirmelere Osmanlılar açısından baktığımızda imparatorluğun zirveye ulaştığı dönem sonrası gerilemenin başlaması ve denizlerde ilk ağır darbenin İnebahtı’da (1571) yaşanması akabinde ikinci ağır yenilgi ile Çeşme’de (1770) karşılaşılması, hem acı bir ders hem de denizcilik alanında bir dönüm noktası olmuştur.¹ Osmanlı donanmasının 6 Temmuz 1770 tarihinde Baltık’tan gelen ve bünyesinde kapak², firkateyn³ gibi gemileri barındıran Rus donanması tarafından mağlup edilmesi, Osmanlı adına sarsıcı bir etkiyi beraberinde getirmişti. Bu savaşta Osmanlı Devleti’ne

1 İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul, 2007, s. 55.

2 Kapak: İkinci sınıf iki ambarlı harp gemilerinden olup güvertesinden başka her bordasından iki sıra topu olan kalyondur. Güvertesinden başka top ambarı ve tavlon denilen ikinci kat güvertesinde top bulunurdu. Top mevcudu seksen ile yüz on arasındaydı. Cençileriyle beraber mürettebatı sekiz yüz ile bin olarak değişmekteydi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, s. 472.

3 Firkateyn: Ahşap harp gemisi olup güvertesinin altında bir batarya topu vardır. Firkateynlerde otuz iki toptan elli iki topa kadar bulunurdu. Daha büyük olan firkateynler de bulunmaktaydı. Güverte ve top ambarlarında birer sıra topu bulunmakla birlikte yetmiş dört topa kadar mevcuttu. Bkz. *Kamûs-ı Bahri Deniz Sözlüğü*, der. Süleyman Nutki, haz. Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 92.

ait içerisinde hatt-ı harp, firkateyn, üç direkli gemi, kadirga⁴ ve diğer türde gemilerle birlikte 62 adet gemi Ruslar tarafından yakılmak kaydıyla kullanılamaz hâle getirilmiştir. Bunun yanı sıra altı gemi de Rusların kontrolüne geçmişti. Çeşme’de alınan mağlubiyet Osmanlı deniz gücünün yeterli seviyede olmadığını düşündürse de esasında Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın⁵ muhalif duruşuna rağmen Osmanlı donanmasını dar bir alanda birbirine bitişik şekilde demirleyerek düşman gemilerinin taarruzuna imkân veren Kaptan-ı Derya Hüsameddin Paşa’nın stratejik ve taktiksel kusurlarının bir neticesiydi.⁶ Rus donanmasının Osmanlılara karşı almış olduğu bu galibiyet Ruslara Akdeniz ve Ege’deki faaliyetlerini daha zahmetsiz bir şekilde devam ettirebilme fırsatını verdi.⁷ Çeşme’nin ortaya çıkarmış olduğu sonuçlar denizlerde Osmanlıların yeni adımlar atmasının hayati bir ihtiyaç olduğunu gözler önüne serdi. Böyle bir atmosferde nitelikli ve eğitilmiş insan gücüne olan ihtiyaçla birlikte modern denizcilik eğitiminde Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn ile temeli atılan Mekteb-i Bahriye’yle devam eden süreç başlamış oldu.

1. Kuruluşundan 19. Yüzyıl Sonlarına Kadar Mekteb-i Bahriye’de Eğitim

Osmanlı’da ilk modern denizcilik eğitiminin verildiği kurum olan Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn’un açılmasında 1768’te başlayan 1774’e kadar devam eden Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı ordusunun teknik anlamda zayıflık içinde olmasının mühim bir etkisi vardı. Osmanlı-Rus mücadelesi sırasında topçuluğun çağın koşullarına uygun hâle getirilmesi çalışmaları önem kazandı. Bu süreçte Ekim 1772’de açılan ve bir yıl faaliyet gösteren bir topçu okuluna rağmen savaşta bir tesiri görülmemiştir. Osmanlı donanmasının yeniden yapılandırılması teşebbüsleri de Çeşme yenilgisinin ardından istenilen seviyeye ulaşamadı. Yeni dönemde atılacak reform adımlarında eğitilmiş personelere duyulan gereksinim bir deniz mühendishanesinin gerekliliğini ortaya koydu.⁸ İlk adım olarak bu kapsamda Baron de Tott’un gözetiminde ve Kermovan’ın yönetiminde 29 Nisan 1775’te ilk adım atıldı.⁹ Tersâne-i Âmire’de Darağacı mevkiinde eski

4 Kadirga: Gayet uzun ve dar, kısmen su seviyesinde denecek kadar alçak ve hareketleri pek seri gemilerdir. Limanlara giriş çıkışta ve düşman gemisine saldırı esnasında kürekle, denize açıldıktan sonra ve hava rüzgârlıken yelkenle hareket ederdi. Bkz. İdris Bostan, *Osmanlılar ve...*, s. 117.

5 Osmanlı Devleti’nde kaptân-ı deryâlık ve sadrazamlık yapmış Gazi Hasan Paşa hakkında bilgi için bkz. Mahir Aydın, “Cezayirli Gazi Hasan Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 501-503.

6 Tuncay Zorlu, *Osmanlı ve Modernleşme*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 33.

7 Münir Aktepe, “Çeşme Vakası”, *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 289.

8 Kemal Beydilli, “Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn”, *DİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 513.

9 Mustafa Kaçar, “Tersâne Mühendishanesi’nden Bahriye Mektebi’ne Mühendishâne-i Bahri-i Hümayûn”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 9, S. 1-2, s. 54.

gemilerin konulduğu hangarların birinde faaliyete geçirilen denizcilik eğitimi, müessese olarak “Riyaziye Mektebi” yahut “Hendesehâne” ismiyle anılmaktaydı.¹⁰

Baron de Tott’un sınav yaparak seçtiği ilk talebeler genelde temel riyaziye (matematik) bilgisi olan eski kaptanlardan, onların ya da yüksek makamlardaki bazı devlet görevlilerinin çocuklarından meydana geliyordu. Eğitim için ihtiyaç duyulan bazı kitaplar ve aletler Fransa’dan getirilmişti. İlk dönemlerden itibaren talebelere Kermovan tarafından riyaziye ağırlıklı dersler verilmekteydi. Osmanlı Devleti’nin iyi eğitilmiş nitelikli denizcilere ihtiyaç duyması ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın da talebiyle ders programında hendese, coğrafya ve deniz mühendisliği derslerine öncelik verecek şekilde düzenlendi. Okulun nizamnâmesi 1776 başlarında hazırlandı. Okula on öğrenci alınırken, bir hoca ve yardımcısı ile bir alet muhafızından oluşan üç kişilik maaşlı kadro tayini gerçekleştirildi. Okulun ilk hocası olan Cezayirli Seyyid Hasan Bey, aynı zamanda birkaç dile de hâkimdi. Rus savaşı nedeniyle okuldan kaptan olarak ayrılmış olan Cezayirli Seyyid Hasan Bey, Kılburun Deniz Muharebesi’nde alınan mağlubiyetten sorumlu tutularak idam edildi. İlerleyen senelerde hocalık görevi Seyyid Osman, Gelenbevî İsmâil, Palabıyık Mehmed Efendiler gibi devrin matematikçileri tarafından yürütüldü.

Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun 1781’de Mühendishâne-i Tersâne-i Âmire olarak adlandırılmaya başlandı. 1784 yılında Halil Hamîd Paşa’nın sadâreti sırasında mektep yeniden düzenlendi. İlk olarak yer darlığının giderilmesine çalışıldı. Ardından mektep, tersâne zindanını yakınında üç ambarlı kalyonların yapıldığı mevki civarında yeni yapılan birkaç odalı bir binaya taşındı. Bu dönemde ders programı da yeniden ele alındı. Eğitim kadrosu Fransa’dan getirilen Lafitte Clave ve Monnier adlı mühendislerle desteklendi. Gelenbevî ve Kasapbaşızade İbrahim efendiler hendese ile ilgili derslerde görevlendirildi. Mektepteki eğitime katkı sağlamak haricinde harita çizen, müstahkem mevkiilerin takviyesiyle ilgilenen, teknik hizmet sunan Fransız mühendis ve subayları, 1787-1788 Osmanlı-Rus/Avusturya Savaşı nedeniyle rakip devletlerin karşı çıkmalarından dolayı ülkelerine geri çağırıldılar.¹¹ Savaş sonrası yaşanan tecrübeler ışığında, 1793 yılında inşasına başlanan Lağımçı ve Humbaracı ocaklarında bulunanların eğitilmesinden sorumlu olmasının yanında harp okulu olarak da hizmet sunacak yeni bir mühendishânenin kurulması göz ardı edilemez bir noktaya geldi. 1795’te inşası biten kuruma Mühendishâne-i Berri-i Hümayun adı verildi.¹²

10 Kemal Beydilli, “Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C. 2, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul 2009, s. 275; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 23-24.

11 Kemal Beydilli, “Mühendishâne-i Bahri-i Hümayun”, s. 513.

12 Kemal Beydilli, “Mühendishâne-i Berri-i Hümayun”, *DİA*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 515-516.

Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn ve Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'da hocalık yapabilecek seviyedeki kişilerin sayısı sınırlı olduğundan her iki mühendishânenin eğitim-öğretim faaliyetleri birleştirildi.¹³ Deniz mühendishânesinde 1797'de dersler dört ana grup halinde devam ettirilmekteydi. Bu dersler; harita ve coğrafya, seyr-i sefâin, gemi inşası, kılâ' hendese ve istihkâm idi. Hem kara mühendishânesi hem de deniz mühendishânesi için 1797 yılı önemli bir tarihti. Bu yıllarla birlikte Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn'a derya fenleri ve kalyon inşası, Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn'a ise istihkâm ve hendese çerçevesinde kale inşası ve kara askerliği ile ilgili savaş bilimlerinin öğretilmesi yetkisi verilerek kara ve deniz mühendishâneleri birbirinden ayrıldı.

III. Selim (1789-1807) devri reformlarının yürürlük kazandığı Nizâm-ı Cedid döneminin yıkıcı bir isyanla sona ermesi (1807) ve okulda görev yapan hocaların maaşlarının yeterli seviyede olmaması Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn'daki eğitimi menfi yönde etkiledi. Bu olumsuz durum sonraki dönemlere de sirayet etti. Hatta Sultan II. Mahmud (1808-1839) devrinde Kaptân-ı Deryâ Koca Hüseyin Paşa'nın¹⁴ kaleme aldığı 1824 tarihli bir raporda bu konulara yer verildi.¹⁵

Deniz mühendishanesinden mezun olan seyr-i sefâin kısmı öğrencileri ilk olarak savas gemilerinde jurnal hocası (seyir zâbiti) daha sonra levâzım hocası (levâzım zâbiti) ardından başhoca, son olarak da yapılan sınavı geçerek kaptan olmaktadır. Ayrıca inşaiye kısmından mezun olanlar ise gemi mimarı olarak görev yapmaktaydılar. Bu düzen III. Selim döneminde ve onu takip eden dönemde de devam etmiştir.¹⁶

Bahriye Mektebi binası, Kasımpaşa'da çıkan ve tersâneyi de etkileyen yangın sırasında büyük zarar gördü (1821). Bu durumdan dolayı aynı bölge içerisinde yer alan bir bıçkı mağazası düzenlenerek okul haline getirildi. Ardından öğrenciler geçici olarak buraya yerleştirildiler. Yeniçeriliğin 1826'da ilga edilmesi ve geleneksel kurumların kapatılarak yerlerine Batı tarzında yenilerinin açılması esnasında Kasımpaşa'da bulunan Gazi Hasan Paşa Konağı satın alındı. Bu konak yıkılıp yerine 400 öğrenciye eğitim verebilecek yeni bir okul binası yapımına başlandı (1828). Hâlihazırdaki okul da geçici olarak Heybeliada'ya taşındı. 1838 yılında Kasımpaşa'da inşa edilen binanın tamamlanmasının ardından okul yeniden oraya taşındı.

13 Emin Yakıtal, "Bahriye Mektebi", *DİA*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 510.

14 Osmanlı Devleti'nde kaptanıderyâlık ve sadrazamlık yapmış Koca Hüseyin Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yüksel Çelik, *Şeyhü'l Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

15 Kemal Beydilli, "Mühendishane-i Bahrî-i Hümayûn", s. 514.

16 Ali İhsan Gencer, *Bahriye'de Yapılan İslahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu (1789-1867)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s. 122.

Bu süreçte kara ordusunun piyade ve süvari birimlerine subay yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne ismiyle bir okul açıldı (1834). Kara okulunun ismine riayet edilerek Mühendishâne-i Bahrî-i Hümâyun’un adı da Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne olarak zikredilmeye başlandı. İlerleyen süreçte Mekteb-i Bahriye’nin binası öğrenci kapasitesine yetmediğinden okul 1846’da son olarak tekrar Heybeliada’ya taşındı.¹⁷ Bu karar sonrası Bahriye Mektebi’ne alınan 14 ila 16 yaşlarındaki öğrencilerin okuldaki mesleğe yönelik dersleri takip etmekte zorlandıkları görüldü. Üzerinde durulan bu hususun eğitim-öğretim açısından ulaşılmak istenilen hedefe varılmasını geciktirdiği fark edildi. Bunun üzerine Bahriye Meclisi tespit edilen bu soruna çare aradı. Bu dönemde ibtidaî (ilkokul) ile âlî (yüksekokul) tahsili arasında ortaöğretim sınırlı olduğundan ve Mekteb-i Bahriye’nin mevcut dört sınıfı “âlî” kabul edildiğinden, ortaöğretimin karşılığı olacak kademenin açılması ihtiyacı belirdi. Böylece Mekteb-i Bahriye’nin idadî kısmının kurulmasına ve her yıl Recep, Şaban ve Ramazan aylarında okula öğrenci alınmasına karar verildi. Ayrıca idadî tahsilini başarı ile tamamlayanlar Mekteb-i Bahriye’nin âlî kısmına kabul edilecekti (1852).¹⁸

Sultan Abdülaziz (1861-1876) tahta çıkışının ardından Osmanlı donanmasını büyük denizci devletlerin donanmalarının seviyesine çıkarabilmek için önemli bir çaba gösterdi. Padişahın bu bakış açısı çerçevesinde Bahriye Mektebi’ne alınacak öğrenci sayısının artırılması, eğitim-öğretimde ilerleme kaydedilmesi hedeflendi. Bu dönemde denizcilik alanındaki gelişmeler öğretimin daha teknik bir düzeyde planlanmasını gerektirmişti. Bahriye Mektebi içerisinde güverte ve inşaiye eğitimi yanında buhar eğitimi de verilmeye başlandı. Bahriye Mektebi’nde üzerinde durduğumuz dönemde toplam sekiz yıllık teorik ve pratik eğitim verilmekteydi (Dört yıl idadî, iki yıl harbiye, iki yıl eğitim gemisi). 1875 yılında Kasımpaşa’da Bahriye Rüşdiyesi açıldı. Mekteb-i Bahriye’nin idadi sınıflarına bu okuldan öğrenci alındı. Daha sonra aynı okulda Menşe-i Küttab sınıfı açıldı. Rüşdiye eğitimini bitirdikten sonra kâtip olmak isteyenler iki yıl bu sınıfta okuyarak “brik kâtibi” olarak tersânede ve donanmada görevlendirildi.¹⁹

Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) devriyle birlikte Mekteb-i Bahriye bir asırlık süreci geride bırakmış donanımlı bir eğitim kurumuydu. Bu süreç belli bir tecrübeyi de beraberinde getirmişti. Denizcilik eğitiminde teorik bilginin yanında pratiğin önemi göz ardı edilemez bir durumdu. II. Abdülhamid döneminde Mekteb-i Bahriye’de talebeler,

17 Emin Yakıtal, “Bahriye Mektebi”, s. 510; Fevzi Kurtoğlu, *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, İkinci Kitap, Deniz Matbaası, İstanbul, 1941, s. 15-17; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve...*, s. 509-510.

18 *Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, t.y., s. 43.

19 Fahri Çoker, *Bahriye Mektebimiz*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara, 1973, s. VIII.

bahriye sınıfında geçirdikleri iki yıllık eğitimin devamında mülâzım-ı sâni rütbesiyle talim gemisine gönderildiler. Burada mektepte öğrendiklerini iki sene daha uygulama yaparak pekiştirmeyi sürdürdüler. Daha sonrasında mülâzım-ı evvel olarak donanmada vazifelendirildiler.²⁰ Bu dönemde bahriye sahasında hizmetleriyle İngiliz Hobart Paşa ve Woods Paşa ile Alman Starcke Paşa ve Kalau von Hofe Paşa gibi yabancı müşavirler dikkat çekmişlerdir. Askerî denizcilik eğitimine katkıları açısından değerlendirildiklerinde Henry Woods'un hizmetleri içerisinde Mekteb-i Bahriye'de muallimlik görevinde bulunmasını ayrıca zikretmek gerekir. Starcke Paşa ise mektep ile ilgili bir rapor hazırladı. Kalau von Hofe ise padişah iradesiyle 1892'de Mekteb-i Bahriye'nin tanzim edilmesine memur edildi. Buna göre haftada iki gün mektepte talebelere harp ilmini (fenn-i harb) öğretecekti ve Tersâne-i Âmire'de Selimiye fırkateyninde topçuluk dersi verecekti. Ayrıca mektebin programıyla ilgili fikirlerini paylaşacaktı.²¹

2. Mekâtib-i Askerîye-i Bahriye Talimatnâmesi Çerçevesinde Mekteb-i Bahriye'de Eğitim-Öğretim

Mekteb-i Bahriye 19. yüzyılı tamamlarken artık yüz yılı aşmış bir askerî eğitim kurumuydu. Böyle bir okulun kendine ait bir kültürü ve disiplini olması olağan bir durumdu. Bir asrı tamamlayıp yeni bir yüzyıla geçerken mektebin işleyişini görebilmek noktasında Mekâtib-i Askerîye-i Bahriye Talimatnâmesi, önemli veriler sunmaktadır. Bu önemli talimatnâme, 8 Ekim 1897 (26 Eylül 1313) tarihinde Mekteb-i Bahriye'den Bahriye Kütüphanesi'ne²² gönderilmiştir. Toplamda 64 bendlik Mekâtib-i Askerîye-i Bahriye Talimatnâmesi'nde mektebin eğitim-öğretim programı ve idarî işleyişi ile ilgili mühim bilgiler yer almaktadır.²³ Talimatnâme kitapçığı üzerinde yazan tarih ve döneme ait arşiv belgeleri ile diğer kaynaklar talimatnâmenin II. Abdülhamid döneminde mektepte uygulandığını göstermektedir.

20 *Deniz Harp Okulu...*, s. 58.

21 Selman Soydemir, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 67-144; Ali Fuat Öreç, "Yakınçağda Osmanlı Bahriyesi", *Hunlar'dan Günümüze Türk Askerî Kültürü*, ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Yayınları, İstanbul 2019, s. 412. Starcke Paşa'nın Mekteb-i Bahriye ile ilgili hazırlamış olduğu raporun değerlendirmesi için bkz. Mehmet Korkmaz, "II. Abdülhamid döneminde Bahriye Mektebi'nde Eğitim Reformuna Yönelik Starcke Paşa'nın Islahat Layihası", *Uluslararası Türk Askerî ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri 16-17 Eylül 2021*, C. II, İstanbul, 2022, s. 155-171.

22 Bahriye Kütüphanesi hakkında genel bilgi için bkz. Mehmet Korkmaz, "Bahriye Kütüphanesi", *Z Tematik Dergi*, Kütüphane, 2021/5, s. 106-107; Mehmet Korkmaz, "Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü ve İncelemeleri Dergisi*, S. 43, 2020, s. 109-154.

23 *Mekâtib-i Askerîye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla Umûr-ı Askerîye ve Tedrisiyye ve Dâhiliyesi Hakkında Müceddeden Tanzim Kılınan Talimat*, Mekteb-i Bahriyeden, 26 Eylül 1313, İstanbul Deniz Müzesi Kütüphanesi, Demirbaş no: 823.

Mekâtib-i Askerîye-i Bahriye Talimatnâmesi'nin ilk bendinde Haddehâne ve Kasımpaşa Rüşdiyesi'nin Mekteb-i Bahriye'ye bağlı olduğu, adı zikredilen okullarda eğitim-öğretimin kurallara uygun sürdürülüp sürdürülmediğinin Mekteb-i Bahriye'den gönderilecek memurlarla denetleneceği belirtilmiştir. Talimatnâmenin bu maddesinde bahriye ile ilgili eğitim faaliyetlerinde Mekteb-i Bahriye'nin üst kurum olarak konumlandırıldığı ve eğitim-öğretimi kontrol edici pozisyonda yetkilendirildiği vurgulanmaktadır. Ayrıca ilgili madde adı geçen kurumların Mekteb-i Bahriye ile olan organik bağıni göstermesi açısından da önemlidir. Talimatnâmenin ikinci bendi, mektebe kaydolan talebenin eğitim süresi hakkında bilgiler sunmaktadır. Buna göre talebe dört yıl idadî, iki yıl bahriye sınıflarında eğitim gördükten sonra diplomasını alarak mülâzım-ı sâni rütbesine ulaşacak, ardından iki yıl da eğitim gemisinde görev yaptıktan sonra mülâzım-ı evvel olarak donanmada görevine başlayacaktı.²⁴ Talebenin mektepte bulunduğu süreler ve geçirdiği aşamalar göz önünde bulundurulduğunda verilen eğitimde teorik bilginin pratiğe aktarılmasının bahriye mesleğinin doğası gereği vazgeçilemez ana kaidelerden biri olduğu görülmektedir. Talimatnâmenin üçüncü bendinde Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne'de yer alan sınıflarda okutulan derslerin yanında talim sefinesinde tedaris olunun dersler ile Kasımpaşa Rüşdiyesi²⁵ ve Haddâd şakirdânının dersleri de belirtilmiştir. Talimatnâmeye göre Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne'deki dersler ve eğitim gemisindeki tedarisat aşağıdaki listelerde belirtildiği şekildedir:

MEKTEB-İ BAHİRİYE İDÂDİ SINIFLARININ DERSLERİ			
1.SINIF	Ders İsimleri	2.SINIF	Ders İsimleri
Ders Adetleri ²⁶		Ders Adetleri	
90	Usûl-i Hendese	90	Usûl-i Hendese
60	Cebr-i Adî	60	Cebr-i Âlâ
30	Târîh-i Osmanî	30	Târîh-i Umûmî
90	İngilizce	90	İngilizce
60	Kitâbet	60	Kitâbet
60	Resim	30	Menâzır
-	Hava müsaid oldukça ayak tâlimi	60	Resim
-	İhtiyarî Fransızca	-	Ayak Tâlimi

24 Talimatnamenin bu bendinde belirtilen kural İkdâm Gazetesi'nin Mekteb-i Bahriye ile ilgili haberinde okuyucuya şu şekilde aktarılmıştır: "Sâye-i mârifetvâye-i cenâb-ı padişahîden Mekteb-i Fünûn-u Bahriye-yi Şâhânedan mukaddema neşet idüb mülâzım-ı sânilik rütbesi tevcihiyle tâlim sefine-i hümayumunda iki sene müddetle amelîyat görmüş olan kırk bir efendinin uhdelerine mülâzım-ı evvellik rütbesi tevcihi hususuna lede'l-arz irâde-i seniyye-i cenâb-ı hilâfepenâhi şerefsudur ve müteallik buyurulmuşdur." Bkz. İkdâm, 18 Muharrem 1319, nr. 2467, s. 2.

25 Kasımpaşa Rüşdiyesi hakkında yazılmış bir makale için bkz. Mehmet Korkmaz, "Osmanlı Askerî Eğitiminde Modernleşme Çabaları: Kasımpaşa Bahriye Askerî Rüşdiye Mektebi", *Tarih Dergisi*, S. 72, 2020/2, s. 115-137.

26 Ders programında geçen ders adetleri ifadesiyle verilmek istenilen bilgi ilgili sınıfın bir eğitim-öğretim yılı boyunca göreceği toplam ders saatidir.

-	-	-	İhtiyarî Fransızca
3.SINIF	Ders İsimleri	4.SINIF	Ders İsimleri
Ders Adetleri		Ders Adetleri	
40	Müsellesât-ı Müsteviyye	60	Müsellesât-ı Müsteviyye
60	Kutû-ı Mahrûtiyyât	60	Hikmet
60	Cerr-i Eskal-i Ecsâm-ı Salbe	60	Hendese-i Resmiyye
90	İngilizce	60	Kimyâ
60	Kitâbet	30	Hıfzu's-sıhha
30	Tarama	60	Kitâbet
20	Resim	30	Tarama
-	Ayak Tâlimi	30	Resim
-	İhtiyarî Fransızca	-	Ayak Tâlimi
-	-	-	İhtiyarî Fransızca
-	-	90	İngilizce

Talimatnâmenin beşinci bendinde sınıfların ders programlarında yer alan Fransızca'nın, ders saatleri haricinde olmak üzere talep eden öğrencilere ihtiyarî surette okutulacağı belirtilmiştir. Ders programlarına bakıldığında İngilizce'nin zorunlu dersler içerisinde yer aldığı Fransızca'nın ise tercihe bağlı (seçmeli) olduğu görülmektedir.²⁷ Bunun temel nedeni dönemin şartları dikkate alındığında İngiltere'nin denizlerde hâkim güç olması, deniz teknolojisi anlamında rakiplerine göre daha önde yer alması, İngiltere'nin bahriye sahasında örnek teşkil etmesi, güncel teknik gelişmelerin takibinin bu dilde yapılmak istenilmesidir. Zira bu dönemde âlî (yüksek) mektepler olan Harbiye, Tıbbiye, Mülkiye'de Fransızca zorunluymken Mekteb-i Bahriye'de İngilizce zorunlu yabancı dil olarak okutulmaktaydı.²⁸ İçinde İngilizce dersinin de bulunduğu bahriye sınıflarına ait ders programı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bu tablodan İngilizce dersinin diğer dersler içerisindeki ağırlığı görülebilmektedir:

27 H. 1319 tarihli Bahriye Salnamesine göre İngilizce muallimi olarak Ali Efendinin Fransızca muallimi olarak Osman Efendinin Mekteb-i Bahriye'de görev yaptıkları görülmektedir. Bkz. *Bahriye Salnamesi*, 1319.

28 Mekteb-i Mülkiye hakkında bilgi için bkz. Resul Babaoğlu, *Mekteb-i Mülkiye, 1859-1960: Tanzimat'ın Cumhuriyet'e Bilimsel ve Kültürel Modernleşmenin Kurumsallaşması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2020. Mekteb-i Harbiye hakkında bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Harbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1997, s. 115-119. Mekteb-i Tıbbiye hakkında bkz. Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", *DİA*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 2-5.

MEKTEB-İ BAHİRİYE ²⁹			
Bahriye Sınıfları			
1.SINIF	Ders İsimleri	2.SINIF	Ders İsimleri
Ders Adetleri		Ders Adetleri	
60	Seyr-i Sefâin	60	Hey'et-i Bahriye
30	Topçuluk Fenni	60	Topçuluk Fenni
40	Hey'et-i Âdi	30	Gemicilik Fenni
30	Mebâdi-yi İnşaiyye	20	Torpedo
20	Târifat-ı Makine	20	Fenn-i Harb-i Bahriye
30	Ganâim Kavâidi	30	Hukûk-ı Düvel
30	Coğrafya-i Tabii	90	İngilizce
90	İngilizce	60	Kitâbet
60	Kitâbet	30	Harita-i Bahriye Ahzı
-	Kılınç Talimi	-	Kılınç Talimi
-	İhtiyârî Fransızca	30	İhtiyârî Fransızca
30	Târifat-ı Arma	-	-

Talimatnâmenin bir sonraki bendinde eğitim programında yer alan ilim ve fenlerin üç kısma ayrıldığı yazılmıştır. Bunlar riyaziye (matematik), nazariyat (teori), eşkâl ve talimdir. Eğitim içeriğinin sadece sınıflardaki dersler ve kitabî bilgilerden ibâret değil, aynı zamanda uygulamalardan da oluştuğu anlaşılmaktadır.

Yedinci bende üç kısma ayrılan derslerin zorluk seviyelerine göre “üss-i mizan” günümüz tabiriyle taban notu uygulamasının olduğu ifade edilmiştir. Buradaki amaç talebelerin belli bir başarının düzeyinin altında olmasının önüne geçilmesidir. Bu durum hem talebe hem de mektebin genel başarısı için önemliydi.³⁰

29 Makine Mühendisliği sınıflarında görülen dersler: 1.Sınıf; Tarifât-ı Makine, Hey'et-i Âdiye, Tarifât-ı Arma, Mebâdi-i İnşaiyye, İngilizce, Resm-i Makine, Kitâbet, Kılınç Tâlimi, İhtiyârî Fransızca. **2.Sınıf**; Fenn-i Makine, Tefâzuli ve Temami, İngilizce, Kitâbet, Torpedo, Resm-i Makine, Kılınç Tâlimi, İhtiyârî Fransızca. 3.Sınıf; Hesabât-ı Makine, Cerr-i eskâl-i Aliyye, Kuvve-i Tahmiliyye-yi Ecsam, Bi'l-Hesab-ı Resm-i Makine, İngilizce, Kitâbet, Hukuk-u Düvel. İnşaiyye Mühendisliği sınıflarında görülen dersler: 1.Sınıf; Mebâdi-i İnşaiyye, Hey'et-i Adiyeye, Tarifât-ı Arma, Tarifât-ı Makine, İngilizce, Kitâbet, Resm-i Makine, Kılınç Tâlimi, İhtiyârî Fransızca. 2.Sınıf; Fenn-i İnşaiyye, Tefâzuli ve Temâmi, İngilizce, Kitâbet, Torpedo, Kılınç Tâlimi, İhtiyârî Fransızca. 3.Sınıf; Hesabât-ı İnşaiyye, Kuvve-i Tahmiliyye-yi Ecsam, Cerr-i eskâl-i Aliyye, Bi'l-hesab-ı Resm-i İnşaiyye, İngilizce, Kitâbet, Hukuk-u Düvel, İhtiyârî Fransızca. *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla Umûr-ı Askeriyye ve Tedrisiyye ve Dâhiliyesi Hakkında Müceddeden Tanzim Kılınan Talimât*, 3. Bend.

30 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 1-7. Bendler.

Talimatnamenin sekizinci bendinde günde üç saat ders iki saat müzakere (etüt) yapılması ve hava koşullarının uygun olması halinde üçüncü dersin ardından genel talimlerin yapılması istenilmiştir.³¹ Talim, karada öğrenilenlerin denizde uygulamaya geçirilmesi adına okulun en mühim meselelerinin başında gelmekteydi. Eğitim gemisi ile eğitimin uygulamalı olarak pekiştirilmesi daha yoğun olarak 19. yüzyılın ikinci yarısında mektepte görülen ve daha sonraki yıllarda da süregelen bir uygulamadır. Mesela 1863'te Hüdavendigâr isimli firkateyn, eğitim gemisi olarak kullanılmıştır. Aynı gemi 1872 tarihinde okulun son iki sınıfında yer alan talebeleriyle birlikte Tunus ve Trablusgarb'a gitmiştir. Muhbir-i Sürûr firkateyni 1873'te mekteb gemisi olarak sekiz ay boyunca Port Said, Süveyş, Aden, Basra ve Bombay'da bulunarak İstanbul'a geri dönmüştür. 1880 tarihinde Nüvid-i Fütuh briki³² talim için Gemlik ve İzmit Körfezi dolaylarında vazifelendirilmiştir. 1897'de tekrar Nüvid-i Fütuh gemisi İzmit Körfezi'nde mektebin son sınıf öğrencilerinin talim yapabilmesi için görevlendirilmiştir.³³ Örneklerini çoğaltabileceğimiz mektep gemisi ile uygulamalı eğitim, talebelerin tecrübe kazanması için mühimdi. 20. yüzyılda da bu uygulama devam etmiştir.³⁴ Talimatnâmede eğitim gemisi müfredatı aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

Eğitim Gemisi Dersleri			
1.SINIF	Ders İsimleri	2.SINIF	Ders İsimleri
Ders Adetleri		Ders Adetleri	
60	Top Talimi	60	Top Talimi
130	Alât-ı Rasadiyye Kullanımı	130	Alât-ı Rasadiyye Kullanımı
120	Fenn-i Navigasyon Ameliyyatıyla Harita-i Bahriye Ahzı	120	Fenn-i Navigasyon Ameliyyatıyla Harita-i Bahriye Ahzı
130	Usûl-i Mellâhiye ve Manevra-i Bahriye	130	Usûl-i Mellâhiye ve Manevra-i Bahriye
60	Fenn-i Makine	60	Fenn-i Makine
90	İngilizce	90	İngilizce
60	Tüfek Talimi	60	Tüfek Talimi
-	Limanda buldukça portolan kullanımı	-	Limanda buldukça portolan kullanımı

31 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 8. Bend.

32 Brik: İki direği kabasorta armalı yelkenli gemidir. Bkz. *Kamûs-ı Bahri...*, s.39.

33 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV), 4/57; BOA, Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK), 39/92; BOA, Y.PRK.ASK, 114/37; Süleyman Nutki Bey'in Hatıraları*, yay. haz. Nurcan Bal, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 2003, s. 4-21; Mehmet Korkmaz, *Bahriyede Bir Ömür Sultan II.Abdülhamid'in Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022, s. 123-126.

34 Amiral Ziya Vehbi Dümer hatıratında 1924 yılında Hamidiye gemisi ile talimlerini ve bu süreçte yaşadıklarını okuyucuya aktarmaktadır. Bkz. *Amiral Vehbi Ziya Dümer'in Anıları*, yay. haz. Osman A. Kaynak, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 65-79.

Mekteb-i Bahriye’de talebelerin imtihan edilmesi konusuna 9-12 bendlerde yer verilmiştir. İşlenen derslerdeki öğrenme durumunu görmek için üç ayda bir hocalar tarafından öğrenciler sözlü (şifâhî) olarak hususi imtihan edileceklerdi. Belli bir periyotta öğrencilerin imtihan edilmeleri onların dersten öğrendiklerini düzenli tekrar etmeleri için mühimdi. Her yıl öğrencilerin bir üst sınıfa geçebilmeleri için yapılan genel (umumî) imtihanlarda hususi imtihanlar gibi sözlü olacaktı. Bahriye Nezareti tarafından tayin edilen mümeyyizler de bu imtihanlarda bulunacaklar ve imtihan cetvellerinde mümeyyizlerin mühürleri yer alacaktı. Bu döneme ait imtihan cetvelleri incelediğinde ilgili evraklarda imtihanlarda görev yapmış kişilerin isimleri ve mühürleri yer aldığı görülmektedir.³⁵ Buradan Bahriye Nezareti’nin imtihanların kurallara uygun yapılmasına verdiği değer açıkça anlaşılmaktadır. Yapılan genel sınavlardan bir dersten beş puandan daha düşük alan şakirdân sınıfını geçemeyecekti. Bunun yanında içinde bulunduğu sınıfın taban puanını (üss-i mizan) elde edemeyen öğrenciler de sınıfta kalacaklardı. Gerek idadi sınıflarında olsun gerek bahriye sınıflarında olsun iki defa kalan öğrenciler nefer olarak donanma-yı hümayuna gönderileceklerdi. Bu durum sınıf geçmenin ciddiyetini ve başarıdan ödün verilmediğini ortaya koymaktadır.³⁶

Talebelerin ahlâkî durumlarının takibi ve gerektiğinde uygulanacak yaptırımlar hakkındaki hükümlere 13 ve 14. bendlerde yer verilmiştir. Bir eğitim-öğretim yılı için talebe 50 ahlâk puanı verilmekteydi. Senenin sonunda öğrencilerin yıl içerisindeki durumları incelenip buna göre ahlâkî durumları belirlenmekteydi. Mektepteki eğitim tamamlandığında ahlâk notları diplomalarına işlenecekti. Eğer talebe 50 ahlâk puanının kırkını adaba ve askerî düzene aykırı hareketler ile kaybederse donanmaya nefer olarak gönderilecekti.³⁷ Öğrencinin ahlâk puanında eksilmeler yaşaması sonucunda alacağı ceza, mektebin disipline verdiği ciddiyeti göstermektedir. Döneme ait diplomalarda (şehâdetname) talebenin tavır ve davranışlarına ait değerlendirmeler yapıldığı görülmektedir. Mesela Mekteb-i Bahriye’den Aşıkpaşalı Faik İsmail Efendi’ye 1900 tarihinde verilen diplomada talebenin tavır ve hareketleri ile ilgili şu değerlendirmeler yer almaktadır: “*Mumâileyh mukannenî olan elli numaradan elli numarayı kazanarak*

35 *Mekteb-i Bahriyye-yi Şâhâne ve Tüccar Kapudan Mektebi Şakirdanının İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir*, 1317; *Mekteb-i Bahriyye-yi Şâhâne ve Tüccar Kapudan Mektebi Şakirdanının İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir*, 1313. 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başındaki imtihan cetvellerine bakıldığında imtihan cetvellerinin son kısımlarında “*Mekteb-i Fünun-ı Bahriyye-yi Şâhâne ve Leyli Tüccar Kapudan Mektebi Şakirdanının İmtihân-ı Umûmîlerine Memur Buyurulan Mümeyyizân*” başlığı altında sınavlarda görevlendirilen kişilerin isimlerini ve görevli olduğu kurumların adları görülebilmektedir.

36 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyyenin Ders Programlarıyla...*, 9-12. Bendler.

37 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyyenin Ders Programlarıyla...*, 13-14. Bendler.

*nizamnâme-i mahsûsuna nazaran tavır ve hareketi aliyyü'l-a'lâ itibar olunmuştur.*³⁸ İsmail Efendi'den bir sonraki dönemde mezun olan Tirebolulu Mehmed Şükrü Efendi'ye verilen şehadetnamede de öğrencinin davranışları ile alakalı benzer ifadelerin olduğu görülmektedir.³⁹

Mekteb-i Bahriye'ye hariçten talebe kabul edilmesi meselesi talimatnâmenin 15 ve 17. bendleri arasına işlenmiştir. Dışarıdan Mekteb-i Bahriye'ye kayıt yaptırmak isteyen talebeler kabulleri için dilekçe vereceklerdi. Başvuru yapan talebe mektepte yapılacak imtihanda göstereceği başarıya göre idadının münasip sınıfına kaydolunacaktı. Ne kadar yetenekli olursa olsun bahriye sınıflarına kaydedilmeyecekti. Burada amaç öğrencinin mektep bünyesinde yer alan idadî sınıflarında gerekli eğitim alıp istenilen altyapıyı oluşturduktan sonra üst kademeye alınmasıdır. Mektebe kayıt yapılacak öğrencilerin yaşı 12'den küçük 16'dan büyük olamayacaktı. Çünkü denizcilik mesleğine erken yaşlarda başlanması ve ihtiyaç duyulan tecrübenin teorik ve pratik elde edilmesi mühimdi. Müracaat eden talebenin hastalığının olup olmadığına sıhhiye heyeti tarafından muayene edildikten sonra karar verilecekti. Mektebe öğrenci kabulünde vücut sağlığı ehemmiyet verilen bir durumdu. Öğrencinin sıhhati mektepte verilen pratik meslekî eğitimde göz önünde tutulan bir gereklilikti. Başvuru esnasında doldurulan öz geçmiş evrakında öğrencinin fizikî ve ruhsal sağlığı ile ilgili de sorular yer almaktaydı. Bu sorulardan bazıları şunlardı: “Çiçek, kızıl, kızamık çıkardı mı? Çiçeğe, tifoya, koleraya aşılandı mı? Hangi tarihlerde neye, kaç defa aşılanmıştır? Horlama, sayıklamak, gece kalkıp gezinmek gibi bir hâli var mıdır? Sıtma, sara, cinnet gibi bir hastalığı var mıdır?”⁴⁰ Okula kayıt için başvuru yapan öğrenciler mektebin genel imtihanlarının tamamlanmasının ardından dersler başlayana kadar müracaat edebilecek, dersler başladıktan bir ay sonra başvuranların müracaatları kabul olunmayacaktı. Burada eğitim-öğretimin başlangıcıyla birlikte okula alınacak öğrencilerin muntazam bir şekilde dersleri takip etmelerine verilen önem vurgulanmaktadır.⁴¹

38 Mekteb-i Bahriyye-i Şâhânenen fi Ramazan sene 1317 ve fi 13 Kânûn-ı Sâni sene 1315 (25 Ocak 1900)'de Aşıkpaşalı Faik İsmail Efendi'ye verilen şehadetnâmedir. Bkz. *Askerî Tarihimizde Diplomalara*, yay. haz. Halûk Perk, MSÜ Merkez Basım ve Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 369-370.

39 Mekteb-i Bahriye-i Şâhânenen fi Ramazan 1318 ve fi Kânûn-ı Evvel sene 1316 (23 Aralık 1900)'de Tirebolulu Mehmed Şükrü'ye verilen şehadetnâmedir. “*Mümâileyh mukannenî olan elli numaradan elli numarayı kazanarak nizamnâme-i mahsûsuna nazaran tavır ve hareketi aliyyü'l a'lâ itibar olunmuştur.*” Bkz. *Askerî Tarihimizde Diplomalara...*, s. 371-372.

40 Mekteb-i Bahriye-yi Şâhâne'ye kayıt olmak isteyen Hüseyin Avni Bey'in tercüme-i hâl varakası. Bkz. *İBB Atatürk Kitaplığı*, Demirbaş: Bel_Mtf_001579.

41 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 15-17. Bendler.

Mekteb-i Bahriye'ye 1894-1904 yılları arasında kayıt ve kabul için verilen arzuhâllere bakıldığında Osmanlı coğrafyasının dört bir tarafından başvuru yapıldığı görülmektedir. İstanbul'un semtlerinde yer alan okullardan mezun talebelerin başvurularının diğer yerlere kıyasla daha fazla olması doğal bir durum olarak kabul edilebilir. Özellikle Mekteb-i Harbiye'ye kaynak teşkil etmesi amacıyla kurulmuş askerî rüşdiyelerden olan Fatih Askerî Rüşdiyesi, Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi, Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi, Toptaşı Askerî Rüşdiyesi'nden talebelerin başvuru dilekçelerinin fazlalığı dikkat çekicidir.⁴² Tek bahriye rüşdiyesi olan Kasımpaşa Bahriye Rüşdiyesi'nden şahadetnâme alan talebeler kural gereği imtihan edilmeden Mekteb-i Bahriye'ye alınmaktaydılar. Askerî rüşdiyeler dışında sivil rüşdiyeler olan Bayezid Rüşdiyesi, Beşiktaş Rüşdiyesi, Beylerbeyi Rüşdiyesi, Çeşme Rüşdiyesi, Galata Rüşdiyesi, Kapandakik Rüşdiyesi, Kocamustapaşa Rüşdiyesi, Makriköy Rüşdiyesi, Mirgün Rüşdiyesi, Hamidiye Rüşdiyesi, Üsküdar Rüşdiyesi, Vefa Rüşdiyesi, Kartal Rüşdiyesi, Tekfurdağı Rüşdiyesi, Gelibolu Rüşdiyesi, Eskişehir Rüşdiyesi, Cide Mekteb-i Rüşdiyesi, Tirebolu Rüşdiyesi, Trabzon Rüşdiyesi, Vize Mekteb-i Rüşdiyesi, Rodos Rüşdiyesi ve Limni Rüşdiyesi'nde eğitim almış talebelerden de Mekteb-i Bahriye'ye talep oluyordu. Ayrıca Hadika-i Marifet, Mekteb-i Feyziye, Mekteb-i Osmanî, Necm-i Terakki Mektebi, Şemsülmaarif Mektebi, Ravza-i Terakki Mektebi, Rehber-i Tahsil Mektebi ve Numune-i Terakki özel okul mezunlarının da mektebe kabul için dilekçe verdikleri dikkati çekmektedir.⁴³ Bunların dışında Bolu İdadisi, Bursa İdadisi, Gelibolu İdadisi, İzmir İdadisi, Kala-i Sultâniye İdadisi, Midilli İdadisi, Mekteb-i Mülkiye-i Şahane İdadisi, Mekteb-i Sultanî, Rodos İdadisi, Samsun İdadisi, Sinop İdadisi, Tekfurdağı İdadisi, Vefa Mülkiye İdadisi eğitimine başlamış olan talebelerden de mektebe dilekçe verenler oluyordu. Mektebe kabul için dilekçe veren adaylar imtihanlarının ardından uygun bulunanlar Mekteb-i Bahriye'ye ve Tüccar Kaptan Mektebi'ne yerleştirilirken; rüşdiye mezuniyeti koşulunu sağlamayanlar, imtihanda başarısız olanlar mektebe kabul edilmemekteydi. Dilekçelerden tespit edilebildiği kadarıyla mektebe kabul için talepte bulunanların baba meslekleri çeşitlilik göstermekteydi. Şöyle ki bahriye içerisinde görev yapan rütbeli askerler, vefat etmiş askerler, cami hatibi, kâtip, gümrük müdürü, tahlisiye memuru ve tersane işçisi baba mesleği olarak kaydedilenler arasında öne çıkmaktaydı. Bu durum

42 Askerî Rüşdiyeler hakkında yapılmış bir doktora çalışması için bkz. Emrah Berkant Patoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüşdiyeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2018.

43 Müslümanların kurduğu özel mektepler ile ilgili yapılmış bir doktora çalışması için bkz. Nuri Güçtekin, *İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2013.

genel anlamda bahriye ile ilgili kişilerin çocuklarının yanında farklı meslek gruplarına mensup olanların çocuklarının da bahriyeye talebinin olduğunu göstermektedir.⁴⁴

Talimatnâmede yer alan bir diğer konu makine ve inşaiye sınıfları için öğrenci alınması hususudur. Mekteb-i Bahriye'den sınıfında birinci, ikinci ve üçüncü olarak mezun olanlar erkan-ı harb olarak kaydolunacaklardı. Mektebi derece ile bitiren talebeler maarif madalyası⁴⁵ ile ödüllendirilmekteydi.⁴⁶ Her sene idadî dördüncü sınıfından makine ve inşaiye sınıfları talebesini belirlemek için sınıfın birinci, ikinci, üçüncü öğrencileri ayrılarak dördüncüsünden onuncusuna kadar yedi öğrenciye kuraya tabi olacaktı.⁴⁷ Kura meselesi bu dönemde mektepte bulunmuş öğrencilerin hatıratlarında da yer almıştır. Nitekim Bahriyeli Emin Efendi (Yüce), Cumhuriyet döneminde kaleme aldığı hatıratında kura için şunları söylemektedir⁴⁸:

“Bahriye birinci sınıfın en mühim meselesi kura idi. Nazır dairesinde nazır, ders nazırı ve bir iki muallim ile dâhiliye zabiti hazır olduğu halde tabur olduk. Biz kuraya dâhil olmayacağımızdan birinci ve ikinci ile birlikte bir tarafa ayrılıp seyirci vaziyetinde bırakıldık. Kuraya dâhil olacak talebenin adedi kadar fiş hazırlandı. Ve o sene için lüzum gösterilen iki çarkçı ve iki inşaiye için dört fişe işaret konarak hepsi birden bir torbaya atıldı. İleriden yirmi kişinin kuraya idhali münâsib görüldüğünden sıra ile gelmeye başladılar. Kaptan olamamak korkusuyla herkesin rengi kaçmıştı. Bazılarının elleri titriyor ve fişi düşüyordu. Biz gayr-ı ihtiyari gülüyorduk. Boş çıkanlar sevinerek koşup gidiyordu. Nihayet Kulaksızlı Mahir ve Sultanahmedli Yahya Efendilere çarkçılık ve Aksaraylı Mümtaz ve Şehreminli Rakım Efendilere de inşaiyelik isabet etti. Bundan bittabi pek meyyus oldular.”

Bu hatıratta talebelerin o dönemde kuraya bakış açısı net bir şekilde görülmektedir. Çarkçılık ve inşaiye alanında uzmanlaşmak meslek hayatları içerisinde görev aldıkları yerlerde işlerin layıkı ile yürütülmesinde kaptan olmaktan daha az mühim bir mesele değildi. Ancak kaptan olarak buldukları mevkilerde söz sahibi olmak ve rütbe almak subayların gözünde kıymetli bir yerdedi.

44 *Deniz Tarihi Arşivi (DTA), Mektepler, defter nu. 4495, Mekteb-i Bahriye-yi Şâhâneye kabul edilecek şakirdanın imtihana mahsus defteridir. Adı geçen defter 75 sayfa üç ekten oluşmaktadır. R. 1310-1320 yılları arasında mektebe başvuran öğrencilerin arzuhallerini ve başvuruları sonucunda verilen kararları barındırmaktadır.*

45 Maarif madalyası, 23 Eylül 1901 tarihinde ihdas edilmiştir. Bu madalya ile ilgili dört maddelik bir nizamname bulunmaktadır. Nizamnamede madalyaların kimlere verileceği şu ifadelerle açıklanmaktadır: *“Mekâtib-i Âliye-i Askeriyye ve Mülkiyeden sınıfının birincisi ve ikincisi olarak ibrâz-ı liyakât ile şehadetnâme arz edenlere mahsus altın ve gümüş olarak (Ma'arif) namıyla ve numunesi veçhile bir kuta madalya ihdas buyurulmuştur.”* Bkz. Meryem Çekim, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Taltifât (1876-1909)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2023, s. 43-44.

46 *DTA, Mektepler, 42/48.*

47 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla..., Mekteb-i Bahriyeden, 18. Bend.*

48 *Abdülhamid Donanmasında Bir Bahriyeli Donanma Zabiti Emin Yüce'nin Hatıratı*, yay. haz. Şakir Batmaz, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.74.

Mekteb-i Bahriye’de tedrisâtın hakkıyla yürütülebilmesinden sorumlu olan eğitim-öğretim personelinin görevleri talimatnâmede işlenen bir diğer konuydu. Mektepteki düzenin ve işleyişin sağlanmasında ders nazırı baş sorumluydu. Derslerin sorunsuz bir şekilde işlenmesinden ve vaktinde derslere girilip çıkılmasından ders nazırı mesuldü. Derslerin müzakere edilmesi aşamasında nöbetçi hoca ve yardımcısı nöbet usulüyle sınıfları gezerek öğrencilere derslerinde yardımcı olacaklardı. Hocalar, öğrencilerin hafta boyunca durumlarına takip edecekler, bunları ilgili deftere not düşecekler ve derslerin tamamlandığı çarşamba günü bu defterleri ders nazırına teslim edeceklerdi. Hocalar, öğrenciler hakkında deftere işledikleri notlarda 20 puan elde eden öğrenciler izin zamanları dışında da ödüllendirme babında İstanbul’a gitmelerine izin vereceklerdi. Talebe, yapılan notlandırmada 5 puanın altında kalırsa hocaları tarafından uygun görülene kadar izinsiz bırakılarak, başarısız olduğu derse çalıştırılacaktı.⁴⁹ Görüldüğü gibi kurallara uyan öğrencilerin davranışları ödülle takdir edilip, pekiştirilirken; hâl ve hareketlerinde özensiz olanların cezalandırılacağı belirtilerek ikaz edilmesi uygun görül-müştür.

Okulun hocalarından beklentilerin talimatnâmenin ilgili bendlerinde kendine yer bulunduğunu görmekteyiz. Talebeleri geleceğe hazırlayanların niteliği mektepte eğitim-öğretimin işleyişinde mühim bir yerdedir. Mekteb-i Bahriye’de görev yapan hocalar verdikleri derslerle alakalı olarak basılmak üzere üç yıl içerisinde kitap hazırlayacaklardı. Mektepten ayrılmaları halinde bu işi ardından gelen muallime devredeceklerdi. Mektepte görev yapan hocalar tercüme ile bir kitap hazırlamaları halinde basılacak kitabın masrafı okul tarafından karşılanacaktı. Basılan eserden elde edilen gelirin yarısı kitabı hazırlayan hocaya yarısı mektebe kalacaktı. Ayrıca hocalar tarafından tercüme edilen kitapları ve işlenen derslerle ilgili konuları değerlendirmek üzere mektebin meclisi ayda bir kere toplanacaktı. Okulda verilen derslerde hedeflenen başarıya ulaşılabilmesi için mektebe tayin edilecek öğretmenler buna uygun seçilecekti.⁵⁰ Mektepte görev alan ya da alacak muallimlerinden sadece ders anlatmaları değil, aynı zamanda eser üretmelerinin beklenmesi muallimlerin var olan bilgiyi aktaran değil, aynı zamanda katkı da yapabileceği bir konumda olması istenilmekteydi. 19. yüzyılın son çeyreği 20. yüzyılın başı itibarıyla Mekteb-i Bahriye’de görev yapan muallimlerin Batı dillerinden özellikle İngilizceden tercümeleriyle de eğitim-öğretim materyallerinin zenginleşmesi

49 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 19-22. Bendler.

50 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 23-26. Bendler.

noktasında adımlar attıkları görülmektedir.⁵¹ Muallimler faydalı hizmetlerinde dolayı da ödüllendirilmekteydiler. Örneğin 1901 tarihinde yapılan kitâbet sınavlarında öğrencilerin takdire şâyân bir başarı göstermelerinden dolayı ve gayretlerinden ötürü Kitâbet-i Osmaniye muallimlerinden Kolağası İhsan Efendi ile Yüzbaşı Behçet Efendinin taltif edilmesi uygun görülmüştü.⁵²

Mekteb-i Bahriye’de bu dönemde görev yapan muallimlerin profillerine baktığımızda görev alan öğretmenlerin birçoğunun okulun mezunu olduğu görülmektedir. Bir zamanlar talebe olarak mektepte bulunanların meslekî kariyerlerine yine mezun oldukları okulda devam edebildikleri anlaşılmaktadır. Görev yapan eğitimcilerin rütbeleri ferik ve mülâzım-ı sâni arasında değişmekteydi. Mektebin genel eğitim-öğretim organizasyonu içerisinde nazır, ders nazırı, müdür, muallimler yanında dâhiliye zabiti, tabib, imam, baş muhasebe kâtibi, muhasebe muavini de okul personeli olarak görev yapmaktaydılar. Mektep içerisinde bulunan personel kendi görev tanımları içerisinde sorumluluklarını yerine getirmekteydi. Aşağıdaki tabloda 1319 (1901) Bahriye Salnamesine göre Mekteb-i Bahriye’de görev yapan muallim ve personel kadrosu yer almaktadır:

Mekteb-i Bahriye-i Şahane ve Leyli Tüccar Kaptan Mektebi Muallimleri ⁵³			
İsmi	Menşei	Rütbesi	Memuriyeti
Hüsnü Paşa	Mekteb-i Bahriye	Ferik	Nazır
Sami Bey	Mekteb-i Bahriye	Kaymakam	Ders Nazırı
Ali Naci Bey	Mekteb-i Bahriye	Kaymakam	Seyr-i Sefain ve Heyet-i Bahriye Muallimi
Haşim Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Binbaşı	Resim Muallimi
Arif Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Binbaşı	Müdür
Cemil Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Binbaşı	Temâmî ve Tefazülî Muallimi
Süleyman Şükrü Efendi	Tıbbiye	Binbaşı	Tabib
Tahir Efendi	Tıbbiye	Binbaşı	Tabib-i Sâni
İsmail Efendi	-	İmam-ı Evvel	İmam
Ali Efendi	Sefâin Kitabetinden	Kol-ı Evvel	Tahrirat Kâtibi
İsmail Efendi	Mekteb-i Bahriye	Kol-ı Sâni	Çarkçılık Muallimi
Ali Efendi	Fabrika	Kol-ı Sâni	İngilizce Muallimi
Raşid Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-ı Sâni	Tüccar Kaptan Mektebinde Hesâb-ı Müsellesat Muallimi

51 *Müsellesât-ı Müsteviye*, müellifi: Isaac Todhunter, mütercimi: Bekir Sıdkı (Mekteb-i Bahriye-i Şahane Hikmet-i Tabiye, Müsellesat-ı Müsteviye, Fenn-i Mesaha Muallimi), Mekteb-i Bahriye-i Şahane Matbaası, 1307; *İşârât-ı Umumiye-i Bahriye*, mütercimi: Abdülhamid (Mekteb-i Bahriye-i Şahane İşârât-ı Umumiye ve Topçuluk Muallimi), İstanbul, 1309; *Tabikât-ı Hendesiye*, müellifi: Isaac Todhunter, mütercimi: Mehmed Ali (Mekteb-i Bahriye-i Şahane Hendese-i Resmîye ve Usul-i Hendese Muallimi), İstanbul, 1321.

52 *DTA, Islahat*, 187/3.

53 Mekteb-i Bahriye’de görev yapan muallimlerin tablosu 1319 Bahriye Salnamesinden yararlanılarak hazırlanmıştır. 1315 ve 1317 tarihli Bahriye Salnameleri de incelendiğinde Mekteb-i Bahriye’de görev alan personelin ağırlıklı olarak kendi mezunlarından olduğu görülmektedir. Kasımpaşa’da yer alan Bahriye Rüşdiyesi’nin muallim kadrosunda da benzer durum söz konusudur. Bkz. *Bahriye Salnamesi*, Matbaa-i Bahriye, 1319.

Halid Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Gemicilik Muallimi
Hamid Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	İşaret-i Umumiye Muallimi
Şükrü Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Tarih Muallimi
Seyid Ali Efendi	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Çarkçılık Muallimi
İhsan Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Kitabet ve Kavaid-i Osmâniye Muallimi
Osman Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Coğrafya ve Jimnastik Muallimi
Bahaddin Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Heyet-i Felekiye Muallimi
Bekir Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Hikmet Muallimi
Hakkı Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Fenn-i Harb Muallimi
Zülfikar Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	İnşaiyye Muallimi
Şevki Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	Müsellesat Muallimi
Behçet Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	Kitabet Muallimi
Osman Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	Fransızca Muallimi
İbrahim Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	Çarkçılık Muallimi Muavini
Osman Vasıf Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	Coğrafya Muallimi
Talat Efendi	Mekteb-i Bahriye	Yüzbaşı	Elektrik Muallimi
Vasıf Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Hendese Muallimi
Ahmed Tevfik Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Cebir Muallimi
Rıza Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Muallim Muavini
Kâzım Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Muallim Muavini
Râşid Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Muallim Muavini
Ali Rıza Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Muallim Muavini
Şemseddin Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti
Hacı Ali Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Dâhiliye Zâbiti
Tevfik Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Dâhiliye Zâbiti
Mehmed Receb Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Dâhiliye Zâbiti
Ahmed Efendi Kaptan	Mekteb-i Bahriye	Kol-1 Sâni	Dâhiliye Zâbiti
Ali Rıza Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti
Ziya Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti
Şinasi Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti
Ali Ağa	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti
Ahmed Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Evvel	Dâhiliye Zâbiti
Salim Efendi	-	Mülâzım-1 Sâni	Müretteb
Ruhi Efendi	Mekteb-i Bahriye	Mülâzım-1 Sâni	Resim Muallimi Muavini
Mehmed Efendi	-	Kalyon Kâtibi	Baş Muhasebe Kâtibi
Bekir Efendi	Sefâin Kitabetinden	Fırkateyn Kâtibi	-
Süleyman Efendi	-	Korvet Kâtibi	Sevk Memuru
Hâfız Derviş Efendi	-	Brik Kâtibi	Muhasebe Muavini

Mektepte disiplin ve düzenin sağlanmasında uygulanacak kurallar talimatnâmenin 27 ile 32. bendleri arasında yer almaktadır. Talebe gerek dersteki durumunda gerekse de başka bir kabahatli durumundan dolayı senede iki kere izin hakkından mahrum kalırsa hocaları veya zâbit tarafından verilecek rapora göre bütün öğrencilerin bulunduğu akşam yoklamasında nöbetçi muallimler huzurunda azarlanacaktı. Aldığı bu ceza ahlâk

siciline kaydedilecekti. Öğrencinin ders esnasında hocanın sorusuna istenilen cevabı vermemesi izninin kaldırılması durumunu gerektirecek seviyede değilse, sadece o gün uygulanmak üzere yemekhanede diğer öğrenciler yemek yerken ayakta bekleyecek, herkes yemek yedikten sonra öğrenciye ekmek ve su verilecekti. Mektepte darb cezası iki şekildeydi. Kabahati hafif olanlara zâbitan odasında, kabahati ağır olanlara öğrencilerin önünde suçu okunduktan sonra kışına vurulacaktı. Hapis cezası gerektiren durumlarda ilgili kişinin içinde yer alacağı boyutta kapısında süngülü bir nöbetçinin de bulunduğu bir mahalde ceza uygulanacaktı. Talimatnâmenin cezalandırma ile ilgili bendlerinde yazılanlara uygun olarak 1892-1898 yılları arasında Mekteb-i Bahriye’de bulunan Muhiddin Efendi (Atayığıt), öğrenciyken İttihad ve Terakki üyeliği sebebiyle aldığı hapis cezasına hatıratında yer vermiştir.⁵⁴

Nefer olarak donanmaya gönderilme ve mektepten atılma cezaları ise üç şekilde uygulanacaktı. Bunlardan ilki öğrencinin iki sene bulunduğu sınıftan terfi edememesidir. İkincisi bir sene içerisinde sekiz defa tekdir (azarlanma), darb ve hapis cezası almadır. Üçüncüsü ise askerî adaba aykırı suç, cinayet derecesinde harekette bulunmaktır. Belirtilen bu cezaların uygulanmasında mektep müdürü, iki muallim ve üç dâhiliye zabitanından oluşan bir heyet kurulacak, gerekli soruşturma sonucunda suçun ispatının ardından mektepten Bahriye Nezareti durum arz edilerek cezai işlem uygulanacaktı.⁵⁵ Başarısızlık ve mektepteki düzeni bozucu hareketler ciddi bir cezayı ardından getirmekteydi. Böyle durumlarda kurulması istenilen heyet günümüzün okullarındaki disiplin kurullarının geçen yüzyıldaki örneğini göstermektedir. Mesela, 1904’te Bahriye Mektebi birinci sınıf öğrencilerinden Rusçuklu Mehmed Tefvik memleketine firar etmesinden dolayı mektepten atılmasına karar verilmiştir. 1907 tarihinde ise Nizameddin isimli talebenin, olumsuz davranışlarından dolayı okuldan gönderildiği görülmektedir.⁵⁶ Bu örneklerden mektepte kural dışı hâl ve hareketlere müsamaha gösterilmediği anlaşılmaktadır.

Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne’de iç işleyişle ilgili kural ve kaideler talimatın önemli bir kısmında dikkatle işlenmiştir. Mekteb-i Bahriye’de sınıf mevcudu üç bölüğe ayrılarak, en üst sınıftan alt sınıfa doğru birinci, ikinci, üçüncü bölüm olarak ifade edilecekti. Her

54 Mehmet Korkmaz, *Bahriye Mektebi’nde bir Jön Türk...*, s. 109-138.

55 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 27-32. Bendler.

56 *DTA, Muhakemât ve Hukuk Müşavirliği*, 87/4; *BOA, Zabtiye (ZB)*, 453/42. Mektepteki disiplinin korunması ve derslerin düzenli bir şekilde işlenmesi adına talebelere verilen ceza örneklerini arttırmak mümkündür. 1875 tarihinde derste düzeni bozan 13 öğrencinin cezalandırılmasına karar verilmiştir. *DTA, Mektepler*, 2/8. Yine aynı seneye ait bir başka arşiv vesikasında Mister Woods’un sorduğu sorulara cevap veremeyen dört öğrencinin cezalandırılması kararlaştırılmıştır. Bkz. *DTA, Mektepler*, 2/10. 1909’da muallimin ders anlatmasına mani olan Bahriye birinci sınıf öğrencilerinin cezalandırılması konusu mektebin disiplin gündeminde yer almıştır. Bkz. *DTA, Tersane*, 941/25.

bölüğün başına kurallara hâkim, eğitimlik vazifesini lâıykıyla yerine getirecek bir yüzbaşı ve mülâzım getirilecekti. Her bölüğün sorumluluğu ilgili zabıtanda olacaktı ve her gün bölük zabıtlarından bir yüzbaşı ya da mülâzım ve bir çavuş ile bölük emini nöbetçi olacaklardı. Talebelerin abdest alıp camiye gidişlerinde ve dinî kurallara uygun şekilde vazifelerini yerine getirirken nöbetçi zabıt ve bölük nöbetçisi öğrencilere nezaret edeceklerdi. Nöbetçi zabıt kalk borusunun ardından hamama gidecek öğrencileri kontrol ederek onların hamamda gereğinden fazla bulunmalarını sağlayacaktı. Nöbetçi zabıt yemeklerin pişirilip, dağıtılmasından sorumlu olacaktı. Ayrıca dâhilî ve haricî temizliği de kontrol edecekti.⁵⁷ Mektepte iç disiplinin sağlanmasında talebelerden sorumlu zâbitanların (subayların) önemli bir role sahip oldukları ilgili bendlerde verilen bilgilerden net bir şekilde görülmektedir.

Talimatnâmede ele alınan konulardan biri de kıyafet meselesiydi. Mektep içerisinde düzenin korunmasında ve disiplinin sağlanmasında öğrencilerin kılık-kıyafet kurallarına uymalarına önem verilmekteydi. Talimatnâmenin 42 ile 44. bendleri arasında kıyafet konusunun sınırları açık bir şekilde çizilmiştir. Her şeyden önce öğrencilerin İstanbul'a gidecekleri vakit veya resmî zamanlarda giyebilmeleri amacıyla bir takım yeni kıyafet okulun deposunda muhafaza edilmekteydi. Okul dâhilinde öğrencilerin giydikleri kıyafetlerin eski olması sorun değildi. Sadece kıyafetlerin yırtık ve düğmelerinin eksik olmaması gerekiyordu. Buna aykırı hareket eden öğrenci olması halinde izinden mahrum bırakılacaktı. Öğrencilerin kıyafetleri şekil, renk, düğme olarak birbirine benzeyecekti. Bahriye dairesince senede iki defa imâl ettirilen kıyafetlere uygun olacaktı. İzin vakitlerinde talebeler farklı tarzda elbise giyenler, düğmeleri farklı, buldukları sınıfın işaretlerinden başka işaret bulunduranlar, fesleri büyük, saçları gereğinden uzun olanlar, bellerine kurallar uygun olmayan kuşak bağlayanlar izne çıkarılmayacaklardı.⁵⁸ Mektebin kıyafetlerinde bir standart olması ve bunun dışına çıkılmaması, kıyafetlere özen gösterilmesinin okulu temsil eden bir unsur olması bu kuralın önemini ortaya koymaktadır. Kıyafet kurallarına uymayanların cezalandırılması durumu mektebin konuya ciddiyetle yaklaştığını göstermektedir.

Talebelerin Mekteb-i Bahriye eğitimleri esnasındaki hâl ve tavırlarının görevli idarî personel tarafından kurallar çerçevesinde takip edilmesi talimatnâmenin üzerinde durduğu bir konuydu. Mektepte nöbetçi ve sınıf subayının yanı sıra hafiye ile jurnal memurları da bulunacaktı. Öğrencilerde gözlemlenecek, gerekli hallerde tespit edilebilmesi için öğrencilerin omuzlarında bölük ve sınavlarda elde ettikleri dereceye göre sınıf

57 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 33-41. Bendler.

58 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 42-44. Bendler.

numaraları olacaktır. Sınıflarda ve mütalaa yapılırken öğrencinin düzenini muhafaza etmek için çavuş, bölük emini ve onlardan sonra birinci onbaşı, ikinci onbaşı bulunacaktır. Sınıflarda meydana gelebilecek her türlü nizamı aykırılık çavuşlardan sorulacaktır. Duruma göre onbaşılarda mesul olabilecektir. Mektepte bulunan bütün öğrenciler yemek vakti, onbaşı ve çavuşlarıyla birlikte yemekhanede bulunacaklardır. Bunun yanında hiçbir öğrenci evinden yemek getirmeyecektir. Bu kurallardaki amaç talebeler arasındaki disiplinin sağlanması, askerî terbiyeye uygun hareket edilmesi ve eşitlik çerçevesinde mektep içi düzenin korunmasıdır.

Öğrencilerin teneffüşhâne ve koğuşları bölükler halinde birbirinden ayrılmıştır. Bu düzene göre öğrenci kendi bölüğünün teneffüşhanesine geçmek istemesi durumunda nöbetçi subay tarafından izin verilmeyecektir. Öğrenci derslerle ilgili şikâyetini kendi çavuş ya da hocasına ileticektir. Bu vesile ile diğer bölüklerdeki öğrencilerle görüşmeyecektir. Koğuşlarda her öğrencinin yatağı üzerindeki siyah levhalarda kendi bölük ve takım numaraları bulunmaktaydı. Yat borusu ardından yatağında bulunmayan öğrenciler bu numaralardan tespit edilecekti.

Talebeler izinli olarak okul dışında buldukları vakitlerde üniformanın haysiyetine aykırı davranışlarda bulunmayacaklardır. Başbozuk takımıyla dolaşmaması, askerlere yasak olan yerlerin civarından geçilmemesi, mahalle kahveleri gibi bir kısım işe yaramaz adamların buldukları yerlere gitmemeleri; buldukları yerlerde bir subaya rastladıklarında onu selamlamaları konularında net bir şekilde uyarılacaklardır. Talebeye yapılan bu uyarılara riayet edip etmedikleri hafife olarak görevlendirilecek subaylar ile denetlenecektir. Bölük zabitanı bölüğünde yer alan öğrencilerin okul dâhilinde ve izne gittiğinde davranışlarından haberdar olacaktır. Talebeler ile ilgili bilgiler sorumlu bölük zabiti tarafından deftere kaydedilecektir. Müdür tarafından bu defterler sıkça kontrol edilecektir.⁵⁹ Öğrencinin sadece mektep içinde değil, mektep dışındaki hâl ve hareketleri dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü her öğrenci mektebi temsil etmekteydi. Bunun yanında II. Abdülhamid döneminin siyasî atmosferi dikkate alındığında öğrencilerin bu denli kontrol altında olması düşüncesi devrin şartlarıyla uyumlu görünmektedir. Ayrıca mektep talebelerinin üniformalarında yaka numarası bulunması hem kişilerin tespiti hem de takipleri manasında mühim bir husustur.⁶⁰

59 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 45-55. Bendler.

60 *DTA, Sandıklar*, 15/43. 1898 yılı Mekteb-i Bahriye-i Şâhâne mezunlarının yer aldığı fotoğraf albümünde bulunan talebelerin fotoğraflarına bakıldığında yaka numarası uygulaması açıkça görülmektedir. Konuyla alakalı fotoğraf makalenin ekler kısmında yer almaktadır. Bkz. Ek-3.

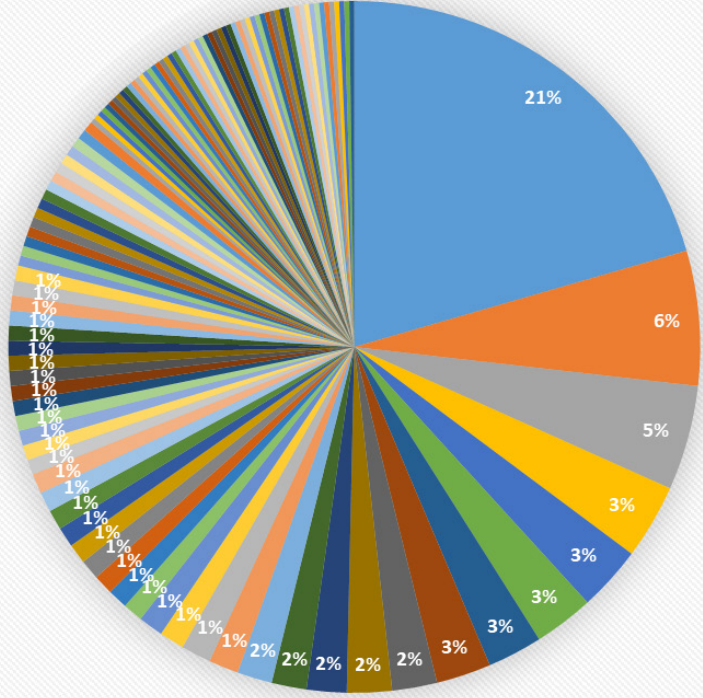
Mektep içerisinde disiplin sağlanmasında ve kuralların uygulanmasında nöbetçi subaylarının işlevsel bir yeri vardı. Nöbetçi bölük subayı sınıflara hocalar gelinceye kadar talebenin düzenini koruyacaktı. Mazereti nedeniyle derse gelemeyen hoca olması durumunda teneffüs vaktine kadar bölüğünün başında bulunacaktı. Bölük subayları öğrencinin kullanması için devletçe verilmiş eşyaları ve talebenin kıyafetlerini kontrol edecekti. Nöbetçi subaylar geceleri devriye gezerek gerekli tedbirleri alacaklardı.⁶¹ Öğrencinin düzenli ve sürekli olarak kontrol altında olması disiplinin vazgeçilmez gerekliliklerinin başında gelmekteydi.

Mekteb-i Bahriye öğrencilerinin geldikleri mahallere baktığımızda ağırlıklı olarak İstanbul ve semtlerinden olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle bu noktada Kasımpaşa başı çekmektedir. Semtin uzun yıllardır tersaneye ve bahriyelilere ev sahipliği yapması bu durumu anlamlı kılmaktadır. Mektebin başkent İstanbul’da bulunuşu da tercih yoğunluğundaki bir başka etkidir. Osmanlı Devleti’nin sahil şehirlerden de mektebe öğrenci gelişi mevcuttu. Bu dönemde Osmanlı hâkimiyetindeki Balkan şehirlerinden ve Kuzey Afrika’ndan da talebelerin Mekteb-i Bahriye’de eğitim aldıkları dikkati çekmektedir. Aşağıdaki grafikte Mekteb-i Bahriye’ye 1899/1900 (Hicri 1317) tarihinde kayıtlı 492 öğrencinin geldikleri mahaller yer almaktadır.⁶²

61 *Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyenin Ders Programlarıyla...*, 56-64. Bendler.

62 Metin içinde paylaşılmış olan Mekteb-i Bahriye’ye kayıtlı talebelerin (İdadi, Bahriye, Makine Mühendisliği, İnşaiye Mühendisliği) Osmanlı toprakları içerisinde mektebe geldikleri yerler hakkında bilgi sunan grafik “*Mekteb-i Bahriye-yi Şâhâne ve Tüccar Kapudan Mektebi Şakirdanının İmtihân-ı Umûmi Cedveli (H.1317)*”nden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bahriye Talebelerinin Memleketleri

Kasımpaşa: 88	Üsküdar: 27	Asitane: 21	Mustafapaşa: 15	Galata: 13
Tophane: 12	Yeniçeşme: 11	Kulaksız: 11	Trabzon: 9	Beşiktaş: 9
Tekfurdağı: 8	Çibali: 7	Kartal: 7	Eyüp: 6	Girid: 6
Balat: 5	Kadıköy: 5	Tirebolu: 4	Beylerbeyi: 4	Sinop: 4
Aksaray: 4	Kapandakik: 4	Eğrikapı: 4	Ortaköy: 4	Sultanselim: 4
Adana: 4	Sultanahmed: 3	Bebek: 3	Süleymaniye: 3	Beykoz: 3
Rize: 3	Hırkaşerif: 3	Kanlıca: 3	Aşıkpaşa: 3	Şehremini: 3
Küçükpazar: 3	Cihangir: 3	Vefa: 3	Heybeliada: 3	Bağdad: 3
Ünye: 2	Hocapaşa: 2	Kadıçeşmesi: 2	Mirgün: 2	Camikebir: 2
Selânik: 2	Fatih: 2	Sürmene: 2	Küçükpiyalı: 2	Zindanarkası: 2
Yanya: 2	Piyale: 2	Kesmekaya: 2	Kayseri: 2	Yahya Kethüda: 2
Şehzadebaşı: 2	Fındıklı: 1	Hoca Hüsrev: 1	Arnavutköy: 1	Vakfıkebir: 1
Nişantaşı: 1	Kırşehir: 1	Koçhisar: 1	Nuruosmaniye: 1	Büyükdere: 1
Isparta: 1	Çamlıca: 1	Manastır: 1	Kalaisultaniye: 1	Kızıltoprak: 1
Çemberlitaş: 1	Büyükpiyalı: 1	Edirnekapı: 1	Gemlik: 1	Bartın: 1
Safranbolu: 1	Karamürsel: 1	Zile: 1	Avrathisar: 1	Hayrabolu: 1
Akçaabad: 1	Çeşme: 1	Yenice: 1	Yeniköy: 1	Yenişehir: 1
Arabgir: 1	Maguncu: 1	Kandilli: 1	Trablusgarb: 1	Sivrihisar: 1
Yalıköy: 1	Yeni bahçe: 1	Silivri: 1	Yeniköy: 1	Firuzaga: 1
Düzce: 1	Gönce: 1	İslimiye: 1	Gelibolu: 1	Batum: 1
Sanyer: 1	Sarkız: 1	Kabatay: 1	Trablusgarb: 1	Ereğli: 1
İzmid: 1	Müftühamamı: 1	Büyükkada: 1	Hasköy: 1	Giresun: 1
İzmir: 1	Kumkapı: 1	Erenköy: 1	Gedikpaşa: 1	Ahırkapı: 1

Tablodaki verilerden de anlaşılacağı gibi Osmanlı'nın denize kıyısı bulunan hemen hemen bütün vilayetlerinden öğrencilerin mektebin kapısından girdiği ve eğitim aldığı görülmektedir.

Sonuç

Mekteb-i Bahriye, Osmanlı Devleti'nde hem modernleşmenin öncüsü olan bir kurum olması nedeniyle hem de çağdaş askerî eğitimde okullaşmanın somut örneği olarak önemli bir yere sahipti. Dönemin şartlarına uyumlu nitelikli personel yetiştirilmesi ve mezunların bahriyeye hakkıyla hizmet etmesi mektebin öncelikli hedeflerindendi. 1775 ile birlikte başlayan devletin deniz gücü için ihtiyaç duyulan yetişmiş insan kaynağının vücuda getirilmesi düşüncesi 20. yüzyıl sonlanırken bir asrı aşmış denizcilik eğitimi deneyimini de beraberinde getirmiştir. II. Abdülhamid dönemi içerisinde yeni bir yüzyıla girilirken Mekteb-i Bahriye'nin eğitim-öğretim düzeni ve idarî işleyişi hakkında 64 bendlik Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Talimatnâmesi önemli veriler sunmaktadır. Talimatnâmede mektebin eğitim-öğretim düzeni bütün ayrıntısıyla işlenmiştir. Mektepte yapılacak dersler, üss-i mizan uygulaması, harîçten okula kayıt ve kabul için başvuran talebelerden sağlamaları gereken koşullar, ödül ve cezalar, kılık-kıyafet düzeni, ahlâk kurallarına riayet, muallimlerin nitelikleri ve onlardan beklentiler, idarî personelin görev ve sorumlulukları talimatnâmede işlenen konu başlıklarıdır. Bu konuların değerlendirilmesinin yanında, talimatnâmenin uygulandığı döneme ait arşiv belgeleri, salnameler, mektebe ait not fişleri, başvuru dilekçeleri ve hatıratlarla teorinin pratiğe aktarımının ne ölçüde olduğu gözlemlenmiştir.

Esas itibarıyla Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Talimatnâmesi, akademik ve ahlakî disipline vurgu yapmaktadır. Devletin ihtiyacı olan nitelikli deniz subaylarının yetişmesinde bu durum vazgeçilemez bir husustur. Nitekim talimatnâme maddelerinde yer alan kurallar bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Mektep içerisindeki ya da izinliyen talebenin düzenli olarak idarî personel tarafından denetlenmesi, başarı ödüllerle teşvik edilirken, akademik başarısızlıkların ve davranışlarda tespit edilen disiplinsizliklerin ise cezalandırılması bunun açık örnekleridir. Talimatnâmede, talebeyi yetiştirecek en önemli aktör olan öğretmenlerden beklentiler de dikkat çekici noktadadır. Muallimlerden beklenen sadece dersi aktaran, sınav yapan konumda olmak değil, aynı zamanda kendi alanlarında eser üretebilen, yabancı dilden çeviri yapabilen yetkinlikte olmalarıydı. Bu düşünce yapısı öğretmenlere biçilen akademik rolü göstermesi bakımında dikkate şayandır. Dönemin bahriye salnameleri incelendiğinde mektepte görev yapan muallimlerin önemli bir kısmının Mekteb-i Bahriye'den mezun oldukları görülmektedir. Bunun nedeni

bahriyenin kendine ait bir uzmanlık sahasının olması ve bu seviyede bir okula muallim yetiştiren kurumların sınırlılığdır. Ayrıca kendi mezunlarına mektep içerisinde istihdam imkânı sunması diğer bir mühim noktadır.

Talimatnâmede yer alan ders programlarına bakıldığında Mekteb-i Bahriye’de eğitim alan talebenin sadece kitabî bilgi ile sınırlı kalmayan aynı zamanda öğrendiğini talem ile pratiğe aktaran bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra dönemin deniz teknolojisine uygun teorik ve uygulamalı bilgi sahibi, yabancı dil bilen, hukuk bilgisine sahip, tarihinden haberdar nitelikli deniz subayları yetiştirilmek istenilmiştir.

Mekâtib-i Askeriye-i Bahriye Talimatnâmesi’nin uygulandığı dönemde Mekteb-i Bahriye’ye kabul için başvuruda bulunan talebelerin geldikleri okullar, kabul durumları, baba meslekleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre 1894-1904 yıllarına arasında Mekteb-i Bahriye’ye girebilmek için dilekçe veren talebelerin başvuruları incelendiğinde, Osmanlı coğrafyasının genelinde yer alan rüşdiyelerden mezun ya da idadi eğitimini sürdüren öğrencilerin mektebe başvurdukları ve giriş imtihanındaki başarı durumlarına göre mektebe kabul edildikleri anlaşılmaktadır. Baba mesleklerinin öncelikle bahriye sahasında görev yapanlar olmakla birlikte çeşitli meslekleri icra eden kişilerin çocuklarının da mektebe başvurdukları gözlemlenmiştir. H.1317 (1899/1900) tarihinde mektepte kayıtlı öğrencilerin geldikleri mahallere bakıldığında, İstanbul ve çevresinde yer alan semtlerin ağırlıkta olduğu ancak başta kıyı şeridinde yer alan şehirden olmak üzere Anadolu’nun çeşitli şehirlerinden, Balkanlardan ve Kuzey Afrika’dan öğrenciler olduğu görülmüştür. Genel olarak bakıldığında Mekteb-i Bahriye, devletin eğitim sistemi içerisinde yetişen genç nüfusa bahriye sahasında kariyer yapma imkânını sunduğu görülmektedir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları:

1.1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV)

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK)

Zabtiye (ZB)

1.2. Deniz Tarihi Arşivi (DTA)⁶³:

Mektepler

Muhakemat ve Hukuk Müşavirliği

Islahat

Sandıklar

Tersane

2. Süreli Yayınlar:

İkdam

3. Resmî Kaynaklar:

Bahriye Salnamesi, 1315

Bahriye Salnamesi, 1317

Bahriye Salnamesi, 1319

4. Beşiktaş Deniz Müzesi Kütüphanesi:

Mekâtib-i Askeriyye-i Bahriyyenin Ders Programlarıyla Umûr-ı Askeriyye ve Tedrisiyye ve Dâhiliyyesi Hakkında Müceddeden Tanzîm Kılınan Talimât, Mekteb-i Bahriyeden, 26 Eylül 1313, Deniz Müzesi Kütüphanesi, Demirbaş no: 823.

Mekteb-i Bahriyye-yi Şâhâne ve Tüccar Kapudan Mektebi Şakirdanının İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir, 1313.

63 Deniz Tarihi Arşivi, 2021 yılı itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi'ne devredilmiştir. Arşiv belgeleri ile ilgili tasnif çalışmaları devam etmektedir. Bundan dolayı makalede Deniz Tarihi Arşivi'ndeki belge numaraları verilmiştir.

Mekteb-i Bahriye-yi Şâhâne ve Tüccar Kapudan Mektebi Şakirdanının İmtihân-ı Umûmî Cedvelidir, 1317.

5. Araştırma Eserler:

- Abdülhamid Donanmasında Bir Bahriyeli Donanma Zabiti Emin Yüce'nin Hatıratı*,
Yayına Hazırlayan: Şakir Batmaz, Timaş Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Aktepe, Münir: “Çeşme Vakası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c.8,
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 288- 289.
- Amiral Vehbi Ziya Dümer'in Anıları*, yay. haz. Osman A. Kaynak, Deniz Kuvvetleri
Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Askerî Tarihimizde Diplomalara (1866-1977)*, yay. haz. Halûk Perk, MSÜ Merkez Basım
ve Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Aydın, Mahir: “Cezayirli Gazi Hasan Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
(DİA)*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 501-503.
- Babaoğlu, Resul: *Mekteb-i Mülkiye, 1859-1960: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilimsel ve
Kültürel Modernleşmenin Kurumsallaşması*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,
2020.
- Beydilli, Kemal: “Mühendishane-i Bahri-i Hümayûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm
Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 513-
514.
- Beydilli, Kemal: “Mühendishâne-i Berrî-i Hümayun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm
Ansiklopedisi (DİA)*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2020, s. 515-
516.
- Beydilli, Kemal: “Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)”, *Türk Denizcilik Tarihi*, C.
2, Deniz Basımevi Müdürlüğü, İstanbul, 2009, s. 275-276.
- Beydilli, Kemal: *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne
Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1995.
- Bostan, İdris: *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul, 2007.
- Çekim, Meryem: *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Taltifât (1876-1909)*, Yayımlanmamış
Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum, 2023.
- Çelik, Yüksel: *Şeyhü'l Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*,
Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.
- Çoker, Fahri: *Bahriye Mektebimiz*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Basımevi, Ankara,
1973.
- Deniz Harp Okulu Tarihçesi*, t.y.

- Gencer, Ali İhsan: *Bahriye'de Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezareti'nin Kuruluşu(1789-1867)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001.
- Güçtekin, Nuri: *İstanbul'daki Müslim Özel Mektepleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2013.
- İşârât-ı Umumiye-i Bahriye, mütercimi: Abdülhamid (Mekteb-i Bahriye-i Şahane İşârât-ı Umumiye ve Topçuluk Muallimi), İstanbul, 1309.
- Kaçar, Mustafa: "Tersâne Mühendishânesi'nden Bahriye Mektebi'ne Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C. 9, S. 1-2, s. 54.
- Kamûs-ı Bahrî Deniz Sözlüğü*, der. Süleyman Nutkî, haz. Mustafa Pultar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 39.
- Korkmaz, Mehmet: "Bahriye Kütüphanesi", *Z Tematik Dergi, Kütüphane*, 2021/5, s. 106-107.
- Korkmaz, Mehmet: "Bahriye Müze ve Kütüphane İdaresi'nin Kurucu Müdürü Mehmet Hikmet (Salahor) Paşa (1863-1934): Hayatı, Askerî Faaliyetleri ve Eserleri", *Türk Kültürü ve İncelemeleri Dergisi*, S. 43, 2020, s. 109-154.
- Korkmaz, Mehmet: "II. Abdülhamid döneminde Bahriye Mektebi'nde Eğitim Reformuna Yönelik Starcke Paşa'nın Islahat Layihası", *Uluslararası Türk Askerî ve Öğretim Tarihi Sempozyumu Bildirileri 16-17 Eylül 2021*, C. II, İstanbul, 2022, s. 155-171.
- Korkmaz, Mehmet: "Osmanlı Askerî Eğitiminde Modernleşme Çabaları: Kasımpaşa Bahriye Askerî Rüşdiye Mektebi", *Tarih Dergisi*, S. 72, 2020/2, s. 115-137.
- Korkmaz, Mehmet: *Bahriye Mektebi'nde Bir Jön Türk Muhiddin Atayîğit'in II. Abdülhamid Dönemi Bahriye Mektebi Hatıraları (1892-1898)*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul, 2023.
- Korkmaz, Mehmet: *Bahriyede Bir Ömür Sultan II. Abdülhamid'in Bahriye Nazırı Hasan Hüsnü Paşa*, Selenge Yayınları, İstanbul, 2022.
- Kurtoğlu, Fevzi: *Deniz Mektepleri Tarihçesi (1928-1939)*, İkinci Kitap, Deniz Matbaası, İstanbul, 1941.
- Müsellesât-ı Müsteviye*, müellifi: Isaac Todhunter, mütercimi: Bekir Sıdkı (Mekteb-i Bahriye-i Şahane Hikmet-i Tabiiye, Müsellesat-ı Müsteviye, Fenn-i Mesaha Muallimi), Mekteb-i Bahriye-i Şahane Matbaası, 1307.
- Öreñç, Ali Fuat: "Yakınçağda Osmanlı Bahriyesi", *Hunlar'dan Günümüze Türk Askerî Kültürü*, ed. A. Sefa Özkaya, Kronik Yayınları, İstanbul, 2019, s. 395-423.
- Özcan, Abdülkadir: "Harbiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 16, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 115-119.
- Patoğlu, Emrah Berkant: *Osmanlı Devleti'nde Askerî Rüşdiyeler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

- Sarı, Nil: “Mekteb-i Tıbbiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, s. 2-5.
- Soydemir, Selman, *Osmanlı Donanmasında Yabancı Müşavirlerin Etkileri (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Süleyman Nutkî Bey’in Hatıraları*, yay. haz. Nurcan Bal, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tatbikât-ı Hendesiye*, müellifi: Isaac Todhunter, mütercimi: Mehmed Ali (Mekteb-i Bahriye-i Şahane Hendese-i Resmîye ve Usul-i Hendese Muallimi), İstanbul, 1321.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984.
- Yakıtıl, Emin: “Bahriye Mektebi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 509-511.
- Zorlu, Tuncay: *Osmanlı ve Modernleşme*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ترجمه حال ورقه‌سی

عمره شاهنامه موجود اولان مکتبلردن برنه دخول استنفاستنده بولنان طالبین ، اشو مرتب سؤاللرک جوابلری یازوب امضالقدن واپون ویاوصی قانونلرینه تصدیق ایشلردکن سکره معایبه ابتداییه هبتنه تودیع ایدم چکدرده .

سؤال	جواب
۱ طالب ویدرتیک اسلری وعلملری نادر ؟	اسم هسبعونی بره یسک اسمی احمدده .
۲ تاریخ ولادتی نادر رحیل ولادتی ترمسیدر ؟ ولایت ، قضا ، نایبه قریه ، علمه ، جاده ، سوقاقی ، نومرو)	ولادتیم ۱۱۸۰ حکمیه بیک خانه لوده .
۳ مکتبه دوشونده ندر عمل افغان و قاجار سیه دیری اقامت ایلدیک ؟	وخلرده اول بیک خانه لر ره ایوم نادر سونافند انی ساریک
۴ ایوری برجات اولدنی قشمرده اکی بین نعلانک آدرسی .	ایوریمی بره یسکده .
۵ طالب مکتبه قبولی حالده مآذون بولدنن زمان دور ساندته کیمک خالصنده چنوت ایدمچکی بو خانک آدرسی .	حکمیه آقارده شادوخ سونامنه ه (۱۷۷) سمرقند خانه ره چو . یک شادوخ اقامت ایلدیم
۶ ویدرتیک صنعی ویا مسکی نادر ؟	سه بره یسکده یسکده یسکده یسکده یسکده احمد افند در
۷ ویدری برجات ایسه سی ، دکلی ایسه سب وفانی نادر ؟	بره یسکده سسکده (۱۷۸۷) دلا دندر
۸ واهسی برجات ایسه سی ، دکلی ایسه سب وفانی نادر ؟	بره یسکده دلا دندی (۱۷۹۵) در .
۹ قاج دانه قاردهنی واردر ؟ وستری ندر ؟ برجات دکلی ایسه لر سب وفانتری ندر ؟	ایچی برادرم واردر بره یسکده بر نیلی دلا دندی (۱۷۷) ویدرتیک (۱۷۱۵) در .
۱۰ مخلصیا حالکی مکتبلرده تحصیل ایشدر ؟	حکمیه آقارده ندر مکتبه .
۱۱ سوک بولدنن مکتبلدن آلدنی شهادتنامه ویا تصدیقنامه نظر آدرجه اعلیق نادر ؟	عالم الاصلی در .
۱۲ اجنن لسانلرینه واقفیدر ؟ بردن ژانده اجنن لسانه ووقی حالده مالکیستی دعا ائی قوبوشور ؟	
۱۳ چینگک ، قیزل . قیزلق چیماردی ؟	کرم برون آتله قیزل امیره چیمارمنم
۱۴ چینگک ، نیلویه ، قورایه آتلاندی ؟ حالکی تاریخلرده قاج دفعه ونیه آتلانددر ؟	چیمار بره یسکده دشم ستمده وه کیمده ستم کیم برده آتلانم
۱۵ خورلاقم ، سایلماق وکیجه فالوب کزنگک کی برحال واریدر ؟	
۱۶ سینه ، سرعه ، چنت کی برخته نی واریدر ؟	
۱۷ ساری غلردن برنه طونلیدی ؟	
۱۸ بولنده کوشکک ویا کوجکک کی برخته نی واریدر ؟	

تقریباً سنه ۱۳۳۳

طالب امضاسی
حجرت
طالب ایوبن ویا وصی قانونی
بدر و صبحه حسن حربی
بره یسکده یسکده یسکده

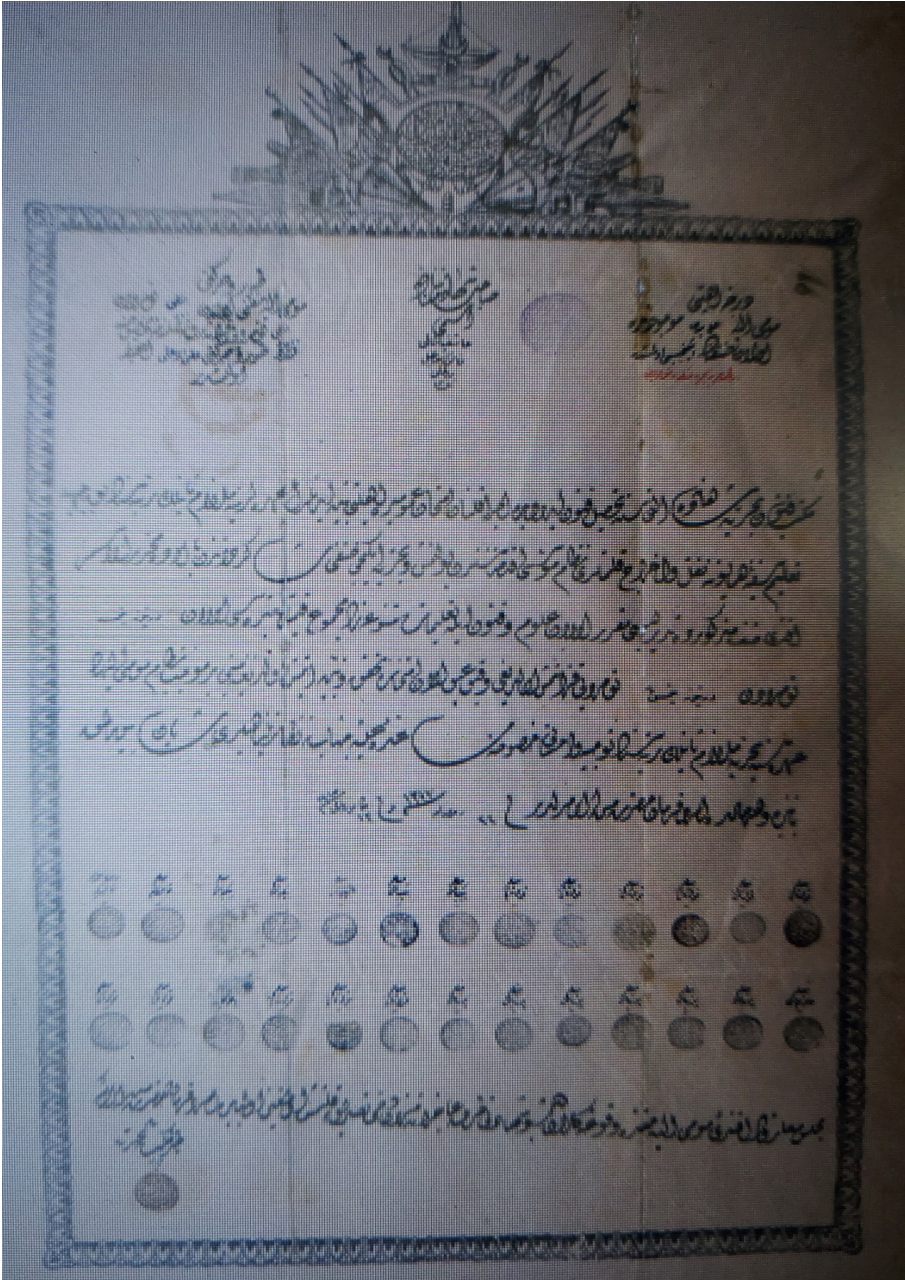
مکتبه قبولی مکتبه

طالب مکتبه قبول ایلدیکده سکره ۱۵ ، ۱۶ ، ۱۷ ، ۱۸ کی اجهیل خصوصانده خلاف برمال کوربوره درحال مکتبلدن اخراج اولغور و شصتی ایچون اجرا ایشلن معارف تمسین ایشلریلور .

Ek-2: Mekteb-i Bahriye-yi Şahane'ye kayıt olmak isteyen Hüseyin Avni Bey'in tercüme-i hâl varakasıdır. İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş: Bel_Mtf_001579.

Ek-3: H. 1315 (M. 1898) senesi Mekteb-i Bahriye-yi Şahane mezunları albümünden talebe fotoğraflarıdır. *Beşiktaş Deniz Müzesi*, Envanter Nu: 7117.

Ek-4: M. 1900 tarihinde Mekteb-i Bahriye-yi Şahane'den mezun olan Aşıkpaşalı Faik İsmail Efendi'ye verilmiş olan şahadetname. *Askerî Tarihimizde Diplomalara* (1866-1977), yay. haz. Halûk Perk, MSÜ Merkez Basım ve Yayınevi, İstanbul, 2021.

